

MULTINACIONALNE KORPORACIJE I MEĐUNARODNOPRAVNA ZAŠTITA LJUDSKIH PRAVA*

*Karla Grković***

*Rutvica Rusan Novokmet****

Pregledni znanstveni rad

UDK: 347.728.6:339.9>:341.231.14

334.726:341.231.14

347.728.6:339.9>:342.7

Rad primljen: 25. veljače 2021.

Rad prihvaćen: 4. svibnja 2021.

Sažetak

U središtu analize ovoga rada je problematika međunarodnog statusa i obveza multinacionalnih korporacija u kontekstu međunarodnopravne zaštite ljudskih prava. U radu se analiziraju multinacionalne korporacije kao nedržavni akteri, istražuje se njihov položaj na međunarodnopravnoj razini, osobito pitanje njihovog međunarodnopravnog subjektiviteta o kojem ne postoji suglasje u doktrini međunarodnoga prava. U tom kontekstu, analiziraju se relevantni međunarodni ugovori, sudska praksa Europskog suda za ljudska prava i drugi međunarodni dokumenti koji ukazuju na (ne)postojanje izravnih prava i obveza multinacionalnih korporacija prema međunarodnom pravu. Posebnu pažnju u tom smislu autorice daju analizi međunarodnih soft law instrumenata koji nastoje razriješiti problem poslovanja multinacionalnih korporacija i njihovih obveza u kontekstu zaštite ljudskih

* Rad je nagrađen nagradom „Pravnik“ za ak. god. 2020./2021.

** Karla Grković, mag. iur., e-mail: karla.grkovic@gmail.com

*** Dr. sc. Rutvica Rusan Novokmet, poslijedoktorandica na Katedri za međunarodno pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, e-mail: rutvica.rusan@pravo.hr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6235-1012>

prava. Naposljetku, prikazani su neki slučajevi povreda ljudskih prava u kojima su, izravno ili neizravno, sudjelovale multinacionalne korporacije, a koji potvrđuju nužnost usvajanja sveobuhvatne i konkretne pravnoobvezujuće regulacije aktivnosti multinacionalnih korporacija, kako bi se nadomjestila pravna praznina u pogledu odgovornosti tih aktera, osobito u području zaštite ljudskih prava na međunarodnoj razini.

Ključne riječi: *multinacionalne korporacije, međunarodnopravni subjektivitet, ljudska prava, Europski sud za ljudska prava, međunarodni soft law instrumenti.*

1. UVOD

Prema tradicionalnom gledištu, multinacionalne korporacije pripadaju kategoriji nedržavnih aktera pa se, prema mišljenju većine teoretičara međunarodnog prava, ne smatraju subjektima međunarodnog prava. Stoga se, na prvi pogled, može činiti promašenim govoriti o multinacionalnim korporacijama u kontekstu međunarodnopravne zaštite ljudskih prava. Naime, obveza zaštite, promicanja i poštovanja ljudskih prava tereti prvenstveno države kao primarne subjekte međunarodnog prava, koje su u praksi ujedno najčešći i najveći kršitelji ljudskih prava pojedinaca. Međutim, uz države i neki drugi akteri na međunarodnoj razini, poput multinacionalnih korporacija, također čine povrede ljudskih prava (poput, primjerice, prava na rad, prava na zdravlje, prava na sigurnost osobe), no, kako ćemo vidjeti, neadekvatna pravna regulacija multinacionalnih korporacija, posebice u kontekstu međunarodnopravne zaštite ljudskih prava, uzrokuje svojevrsnu pravnu prazninu u pogledu njihove međunarodnopravne odgovornosti za te povrede.

Rezultati provedenog istraživanja na kojem se temelji ovaj rad pokazuju da su multinacionalne korporacije uvelike sposobne utjecati, i pozitivno i negativno, na ljudska prava. Osim toga, prema nekim se gledištima korporacije smatraju i nositeljima određenih prava prema međunarodnom pravu. Navedene okolnosti jasno ukazuju na potrebu učinkovitije i konkretnije regulacije aktivnosti multinacionalnih korporacija na međunarodnoj razini, osobito što se tiče zaštite ljudskih prava, a što se u posljednjih nekoliko desetljeća i pokušava usvajanjem niza međunarodnih *soft law* instrumenata. No, budući da je njihova glavna manjkavost činjenica da nisu pravno obvezujući, što slabi njihovu učinkovitost, u posljednje se vrijeme javljaju inicijative za usvajanjem pravno

obvezujućeg međunarodnog instrumenta koji bi konačno trebao urediti obveze i odgovornost multinacionalnih korporacija u području zaštite ljudskih prava.

Cilj ovoga rada je objasniti djelovanje i utjecaj multinacionalnih korporacija u području međunarodnopravne zaštite ljudskih prava. U prvom dijelu rada bit će definiran pojam multinacionalnih korporacija kao nedržavnih aktera. Zatim će se analizirati položaj multinacionalnih korporacija na međunarodnoj razini, osobito pitanje njihova međunarodnopravnog subjektiviteta odnosno prava i obveza koje multinacionalne korporacije imaju prema međunarodnom pravu. U središnjem dijelu rada u fokusu analize bit će postojeći međunarodni *soft law* instrumenti, namijenjeni upravo reguliranju multinacionalnih korporacija i njihovih aktivnosti u kontekstu zaštite ljudskih prava. Također, analizirat će se međunarodni instrument u nastajanju, na kojem se radi u krilu Ujedinjenih naroda (u daljnjem tekstu: UN), usmjeren k istom cilju. Konačno, bit će izloženi i primjeri povreda ljudskih prava u kojima su izravno ili neizravno sudjelovale multinacionalne korporacije, koji će potvrditi neadekvatnost postojećeg pravnog okvira njihovih međunarodnopravnih obveza te nužnost usvajanja kvalitetnog i učinkovitog pravno obvezujućeg međunarodnog ugovora koji bi trebao definirati prava i obveze multinacionalnih korporacija u kontekstu zaštite ljudskih prava, te doprinijeti utvrđivanju njihove međunarodnopravne odgovornosti.

2. MULTINACIONALNE KORPORACIJE KAO NEDRŽAVNI AKTERI

Rasprava o utjecaju raznovrsnih aktivnosti nedržavnih aktera na ljudska prava prisutna je u međunarodnoj zajednici i doktrini međunarodnog prava već dulje vrijeme, no posljednjih desetljeća sve su češći zahtjevi za definiranjem, odnosno uređenjem veze između ljudskih prava i nedržavnih aktera, osobito multinacionalnih korporacija.¹ Kada raspravljamo o

¹ De Brabandere, E., Human Rights Obligations and Transnational Corporations: The Limits of Direct Corporate Responsibility, *Human Rights and International Legal Discourse*, Vol. 4, br. 1, 2010., str. 66. Vezu između nedržavnih aktera i ljudskih prava Clapham objašnjava načelom učinkovitosti i u tom smislu kaže da ako međunarodno pravo teži učinkovitosti u zaštiti ljudskih prava, tada se zabrana kršenja tih prava treba

nedržavnim akterima kao posebnoj kategoriji subjekata međunarodnog prava, potrebno je podsjetiti na Savjetodavno mišljenje Međunarodnoga suda o naknadi štete za stradale dužnosnike (funkcionare) UN-a, od 11. travnja 1949. godine¹ (u daljnjem tekstu: Savjetodavno mišljenje iz 1949.), u kojem je Međunarodni sud nedvosmisleno rekao da uz države postoje i drugi subjekti međunarodnoga prava koji se po svojim pravima i obvezama mogu razlikovati od država.² Iako se Savjetodavno mišljenje Međunarodnog suda iz 1949. prvenstveno odnosilo na potvrđivanje međunarodnopravnog subjektiviteta UN-a kao međunarodne organizacije, s vremenom se niz drugih aktera u međunarodnoj zajednici počeo svrstavati u kategoriju nedržavnih aktera, od kojih se nekima u teoriji međunarodnoga prava priznaje i međunarodnopravna osobnost.

U kategoriji nedržavnih aktera kojima međunarodnopravni subjektivitet nije univerzalno priznat, nalaze se i multinacionalne korporacije. No, kako ćemo vidjeti, multinacionalne korporacije, odnosno njihove djelatnosti, imaju iznimno važan utjecaj na druge subjekte međunarodnog prava, zbog čega su i one, izravno ili neizravno, podvrgnute međunarodnopravnom poretku. Osobito se njihov utjecaj vidi u sferi zaštite ljudskih prava, području koje od sredine 20. stoljeća doživljava intenzivan razvoj u okviru međunarodnoga prava. No, upravo zbog globalne političke i ekonomske moći multinacionalnih korporacija, s jedne strane, a nedovoljne i neadekvatne reguliranosti na razini međunarodnog prava koja je posljedica njihovog privatnopravnog statusa, s druge strane, multinacionalne su korporacije pokretač žestokih rasprava na međunarodnoj razini u kontekstu kršenja ljudskih prava koja počinje upravo takvi akteri.

2.1. Pojam i razvoj multinacionalnih korporacija na međunarodnoj razini

Prije razmatranja pitanja međunarodnopravnog subjektiviteta multinacionalnih korporacija potrebno je definirati tu skupinu nedržavnih aktera. Jedna od definicija multinacionalnih korporacija sadržana je u Smjernicama Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (u daljnjem

odnositi na svakoga. Vidi u: Clapham, A., *Human Rights Obligations of Non-State Actors*, Oxford University Press, Oxford, 2006., str. 80.

¹ Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion, I.C.J. Reports, 1949.

² Andrassy, J., Bakotić, B., Seršić, M., Vukas, B., *Međunarodno pravo*, Vol. 1, Školska knjiga, Zagreb, 2010., str. 70.

tekstu: OECD) za multinacionalna poduzeća, a prema kojoj se pod izrazom multinacionalne korporacije mogu smatrati „trgovačka društva ili druge pravne osobe koje posluju u više država i povezane su tako da mogu koordinirati svoje aktivnosti na različite načine. Iako jedan od takvih subjekata, ili pak više njih, može imati znatan utjecaj na poslovanje drugih subjekata, stupanj njihove autonomije može se znatno razlikovati ovisno o multinacionalnom poduzeću kojem pripadaju.“³

Udruženje za međunarodno pravo (*International Law Association*, u daljnjem tekstu: ILA) također je predložilo definiciju multinacionalnih korporacija prema kojoj su korporacije pravni entiteti odvojeni od njihovih vlasnika (dioničara) i koji, stoga, uživaju ograničenu odgovornost po domaćem pravu, a čija je svrha ostvarenje profita. Postoje korporacije koje posluju na međunarodnoj razini i imaju kontrolu nad proizvodnim i uslužnim postrojenjima izvan svoje matične države, a ta postrojenja povezana su jedinstvenom strategijom korporacije; tada se radi o transnacionalnoj korporaciji. No, u slučaju kad se više korporacija udružuje u svrhu zajedničkog provođenja svojih aktivnosti na međunarodnoj razini, govorimo o multinacionalnoj korporaciji.⁴ Dakle, iako se pojmovi multinacionalna, odnosno transnacionalna korporacija često koriste kao sinonimi u literaturi i praksi, postoje određene razlike između ta dva pojma koje valja imati na umu.

Začetke prvih modernih multinacionalnih korporacija nalazimo u Nizozemskoj i Britanskoj Istočnoindijskoj Kompaniji, nekadašnjim kolonijalnim trgovačkim društvima sa širokim ovlastima, koje su se na

³ OECD Guidelines for multinational enterprises, OECD Publishing, Pariz, 2011., <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en> [pristup: 15. prosinca 2020.].

⁴ Third Report Prepared by the Co-Rapporteurs, Cedric Ryngaert and Jean D'Aspremont, International Law Association, Washington Conference (2014), International Law Association Reports on Conferences, Vol. 76, 2014., str. 690-691. Uz to, multinacionalna se korporacija razlikuje od transnacionalne po tome što ima centralizirani sustav upravljanja. Također, podružnice multinacionalne korporacije koje posluju u različitim državama djeluju kao samostalne poslovne jedinice, što nije slučaj kod transnacionalnih korporacija. Vidi: Transnational corporations, <http://www.differencebetween.net/business/difference-between-multinational-and-transnational/> [pristup: 20. prosinca 2020.]. Muhvić napominje da je razlikovanje pojmova multinacionalna i transnacionalna korporacija u praksi uglavnom izgubilo na važnosti, te da je to pitanje samo predmet rasprava vođenih u okviru Ujedinjenih naroda. Opširnije o definiranju i razlikovanju pojmova multinacionalna i transnacionalna korporacija vidi u: Muhvić, D., *Transnacionalne korporacije kao subjekti međunarodnog prava*, doktorski rad, Zagreb, 2015., str. 26-36.

međunarodnoj sceni pojavile i procvale u 17. stoljeću.⁵ Već su te prve kompanije multinacionalnog tipa, osim što su vršile golem utjecaj u područjima u kojima su poslovale, bile poznate i po zlouporabi svog dominantnog položaja u Aziji, Africi te Sjevernoj i Južnoj Americi i iskorištavanju prirodnih i ljudskih resursa tih područja, uzrokujući prosvjede protiv trgovine robljem i prosvjede za zaštitu ljudskih prava.⁶ Daljnjim razvojem industrije, tehnologije i proizvodnje sve više raste i važnost multinacionalnih korporacija te one već u 19. stoljeću postaju utjecajni akteri u svjetskoj trgovini.⁷

Značajniji razvoj i utjecaj suvremenih multinacionalnih korporacija počinje u drugoj polovini 20. stoljeća. Širenje ekonomskih aktivnosti preko državnih granica krajem Drugoga svjetskoga rata dovelo je i do širenja multinacionalnih korporacija i omogućilo im da u znatnoj mjeri utječu ne samo na ekonomski razvoj i rast, nego i na mnoga društvena pitanja.⁸ Privatizacija državnog sektora i fragmentacija državne strukture čimbenici su koji su znatno doprinijeli jačanju uloge multinacionalnih korporacija u odnosu na državu. Kontrola države nad multinacionalnim korporacijama je oslabila pa je tako na određeni način otvoren prostor korporacijama za kršenje ljudska prava u provođenju njihovih poslovnih aktivnosti, a da pritom ostanu nesankcionirane zbog nedostatka međunarodnopravnog okvira koji bi regulirao njihove aktivnosti. Razlog tome je što tradicionalni „državno-centrički“ pristup međunarodnog prava,⁹ prema kojem je uloga primarnog zaštitnika, ali i potencijalnog kršitelja ljudskih prava rezervirana za državu, nije adekvatan za sveobuhvatnu i učinkovitu zaštitu ljudskih prava, u koju je potrebno

⁵ Duruigbo, E., Corporate Accountability and Liability for International Human Rights Abuses: Recent Changes and Recurring Challenges, *Northwestern Journal of International Human Rights*, Vol. 6, br. 2, 2008., str. 230.

⁶ Stephens, B., The Amorality of Profit: Transnational Corporations and Human Rights, *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 20, br. 45, 2002., str. 49.

⁷ Calliess, G. P., Introduction: Transnational Corporations Revisited, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 18, br. 2, 2011., str. 606.

⁸ *Ibid.*, str. 601.

⁹ Prema prevladavajućem pozitivističkom konceptu međunarodnog prava, pravo crpi svoj obvezujući učinak iz pristanka suverenih država, što ukazuje na to da je međunarodno pravo usredotočeno na državu, odnosno „državo-centričko“ (*state-centric*). Ono je, dakle, stvoreno od država i za države te u njemu nema mjesta za prava pojedinaca. Više o ovom gledištu općenito vidi u: Brown, B. S., The Protection of Human Rights in Disintegrating States: A New Challenge, *Chicago-Kent Law Review*, Vol. 68, br. 1, 1992.

uključiti i druge aktere koji pozitivno ili negativno utječu na ljudska prava.¹⁰

Posljedica takvog razvoja jest činjenica da multinacionalne korporacije najčešće posluju u svojevrsnoj „sivoj zoni“, izvan pravnih okvira koji bi ograničili njihove aktivnosti. S obzirom da njihovo poslovanje prelazi granice raznih država, često je nejasno koja država ima ovlast i dužnost regulirati aktivnosti multinacionalnih korporacija u inozemstvu. Drugim riječima, navedeni razvoj događaja doveo je do paradoksalne situacije. S jedne strane, multinacionalne korporacije omogućavaju poboljšanje radnih uvjeta i podizanje životnih uvjeta lokalnog stanovništva kroz pružanje mogućnosti zaposlenja i strana ulaganja, čime ujedno pozitivno utječu na razvoj i ostvarenje općeg blagostanja pogotovo u državama u razvoju.¹¹ S druge, pak, strane, rastom moći i utjecaja multinacionalnih korporacija na globalnoj razini sve se više umanjuje sposobnost pojedinih država da multinacionalnim korporacijama nametnu obvezu poštovanja normi za zaštitu ljudskih prava u njihovom poslovanju.¹²

Uz to, upravo zbog uspješnog zaobilaženja pravnih okvira koji bi regulirali njihovo poslovanje i osigurali da štite i poštuju ljudska prava, multinacionalne korporacije se nerijetko nalaze u ulozi kršitelja ljudskih prava. Kao jedan od primjera povreda ljudskih prava koje počine ili u kojima sudjeluju multinacionalne korporacije valja spomenuti kemijsku katastrofu koja se dogodila 1984. godine u Bhopalu, Indija, gdje je došlo do ispuštanja velike količine otrovnih kemikalija iz tvornice pesticida u vlasništvu multinacionalne korporacije Union Carbide, prilikom čega je

¹⁰ De Brabandere, *op. cit.* u bilj. 1, str. 69. Za raspravu o temeljima odgovornosti različitih nedržavnih aktera za kršenja ljudskih prava, promatrano kroz prizmu vertikalne i horizontalne dimenzije prava i obveza između države, s jedne strane, i nedržavnih aktera s druge, vidi: Hessbruegge, J. A., *Human Rights Violations Arising from Conduct of Non-State Actors*, u: *Human Rights and Non-State Actors*, Clapham, A. (ur.), Edward Elgar Publishing, Inc., Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, str. 87 *et seq.*

¹¹ Weissbrodt, D., *Corporate Human Rights Responsibilities*, *Journal of Business, Economics & Ethics*, Vol. 6, br. 3, 2005, str. 281.

¹² Stephens, *op. cit.* u bilj. 7, str. 54. Osim toga, ističe se da u nekim slučajevima, osobito u nerazvijenim državama, ne postoji ni volja na razini vlada tih država da korporacijama nametnu ograničenja u njihovom poslovanju (u pogledu zaštite prava radnika i ljudskih prava općenito) zbog straha od gubitka stranih investicija, bez kojih za njih nema gospodarskog napretka. Vidi u: Wells, C., Elias, J., *Catching the Conscience of the King: Corporate Players on the International Stage*, u: *Non-State Actors and Human Rights*, Alston, Ph. (ur.), Oxford University Press, Oxford, 2005., str. 144. *et seq.*

umrlo više tisuća ljudi, a posljedice te katastrofe prisutne su i danas.¹³ Također, valja spomenuti i povrede ljudskih prava u tekstilnoj industriji, gdje su osobito česti slučajevi povreda temeljnih ljudskih prava radnika poput prava na slobodu od prisilnog rada i prava na rad u pravednim i povoljnim uvjetima. Kao primjer može se navesti urušavanje tvornice Rana Plaza 2013. godine, o kojem će biti nešto više riječi u kasnijem dijelu rada.¹⁴

Ne iznenađuju, stoga, sve glasnjiji zahtjevi nevladinih organizacija, organizacija civilnog društva, sindikata radnika i potrošača za preispitivanjem postojeće međunarodnopravne (ne)regulacije multinacionalnih korporacija i njihovih aktivnosti kojima krše ljudska prava.¹⁵ Pritom se kao temeljno nameće pitanje jesu li multinacionalne korporacije subjekti međunarodnog prava, odnosno koja su njihova prava i obveze prema međunarodnom pravu.

2.2. Međunarodnopravni subjektivitet multinacionalnih korporacija

Imajući na umu njihov globalni doseg i utjecaj, sposobnost da utječu na zbivanja na međunarodnoj razini te sposobnost da pozitivno i negativno utječu na ljudska prava, može se reći da su multinacionalne korporacije danas najvažnija kategorija nedržavnih aktera.¹⁶ Unatoč tome, prema prevladavajućem tradicionalnom gledištu multinacionalne korporacije ne smatraju se subjektima međunarodnog prava u pravom smislu te riječi, no u teoriji o tome postoje, kako ćemo vidjeti, različita mišljenja.¹⁷

Iako se međunarodnopravna osobnost donekle različito definira u teoriji međunarodnog prava,¹⁸ postoji suglasnost o tome koji se elementi vezuju uz pojam pravnog subjektiviteta, a onda i međunarodnopravnog subjektiviteta. Prije svega, to je pravna sposobnost, odnosno sposobnost

¹³ Weissbrodt, *op. cit.* u bilj. 12.

¹⁴ Vidi *infra*, poglavlje 6.2.

¹⁵ Kinley, D., Tadaki, J., From Talk to Walk: The Emergence of Human Rights Responsibilities for Corporations at International Law, *Virginia Journal of International Law*, Vol. 44, br. 4, 2004., str. 953.

¹⁶ Alston, Ph., The 'Not-a-Cat' Syndrome: Can the International Human Rights Regime Accommodate Non-State Actors?, u: Alston, (ur.), *op. cit.* u bilj. 13, str. 22.

¹⁷ Kinley, Tadaki, *op. cit.* u bilj. 16, str. 944.

¹⁸ Duruigbo, *op. cit.* u bilj. 6, str. 232. Vidi i: White, N. D., *The Law of International Organisations*, Manchester University Press, Manchester, 1996.

biti nositeljem prava i dužnosti sukladno pravilima konkretnog pravnog poretka. Daljnji element je poslovna sposobnost, odnosno sposobnost aktera da svojim pravnim radnjama stvara pravne učinke u pravnom poretku. Konačno, pravni subjektivitet sačinjava i deliktna sposobnost, odnosno sposobnost aktera da povrijedi normu pravnog poretka kojemu pripada, kao i da za takvu protupravnu radnju neposredno odgovara.¹⁹

Razvoj međunarodnog prava rezultirao je pozamašnim proširenjem kruga subjekata međunarodnog prava, uključujući u tu skupinu čak i pojedinca. No, različiti kriteriji po kojima se subjekti razlikuju jedan od drugoga nemaju za posljednicu umanjeње statusa subjekta međunarodnog prava, već samo znače da neki međunarodnopravni subjekti ne mogu na međunarodnoj razini poduzimati sve pravne radnje, niti mogu stjecati sva prava ili preuzimati sve obveze na temelju međunarodnog prava, kao što to može država.

U tom smislu, neki autori priznaju međunarodnopravni subjektivitet multinacionalnih korporacija, argumentirajući pristom da one kontinuirano sudjeluju u međunarodnom pravnom poretku i sklapaju ugovore s državama kao međunarodnopravnim subjektima, na koje se primjenjuju pravila međunarodnoga prava.²⁰ Osim toga, u prilog tvrdnji da su multinacionalne korporacije subjekti međunarodnoga prava navodi se i njihovo sudjelovanje pred forumima za rješavanje sporova ustanovljenima na temelju međunarodnih konvencija ili od strane međuvladinih organizacija.²¹ Također, neka univerzalna pravna načela, a koja su ujedno načela međunarodnog javnog prava, postala su toliko široko prihvaćena da

¹⁹ Pritom valja naglasiti da se svojstvo subjekta međunarodnog prava stječe samim ostvarenjem pravne sposobnosti, dakle trenutkom kad entitet postane nositeljem prava i dužnosti prema pravilima međunarodnopravnog poretka. Više o međunarodnopravnoj osobnosti i razlikama između pojedinih subjekata međunarodnoga prava vidi u: Andrassy *et.al.*, *op. cit.* u bilj. 3, str. 65-66.

²⁰ Charney, J., *Transnational Corporations and Developing Public International Law*, *Duke Law Journal*, Vol. 32, 1983., str. 762.

²¹ Upravo u tom smislu poznati međunarodni pravnik Lauterpacht ističe postojeće mehanizme za rješavanje sporova sadržane u suvremenim međunarodnim investicijskim sporazumima, kao i promjene u okviru postupka arbitraže između investitora i država. Prema Lauterpachtu, navedeni razvoj događaja ukazuje na potrebu da se okonča zastarjela misao o državi kao jedinom subjektu međunarodnog prava i dokazuje kako i korporacije imaju međunarodnu pravnu osobnost. Vidi: Lauterpacht, E., *International Law and Private Foreign Investment*, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 4, br. 2, 1997., str. 271, 274.

obvezuju i multinacionalne korporacije pri provođenju njihovih transnacionalnih aktivnosti (npr. načelo *pacta sunt servanda*).²²

Ipak, prema prevladavajućem mišljenju multinacionalne korporacije ne smatraju se subjektima međunarodnoga prava jer ne udovoljavaju prije navedenim formalnim preduvjetima. Tako, primjerice, Brownlie zastupa mišljenje da pravo međunarodnih ugovora ne uređuje ugovore sklopljene između država i stranih korporacija.²³ Malanczuk također odbija tvrdnju da je ugovor sklopljen sa suverenom državom dovoljan kriterij za svrstavanje multinacionalne korporacije, čak i uz određena ograničenja, u kategoriju subjekata međunarodnog prava. Nadalje, iako ističe da korporacije (kao i pojedinci) imaju koristi od velikog broja normi međunarodnog prava, Malanczuk je mišljenja da se ne može reći da zbog toga te norme stvaraju prava za korporacije.²⁴

S obzirom da, dakle, u teoriji međunarodnoga prava za sada ne postoji konsenzus u pogledu međunarodnopravne osobnosti multinacionalnih korporacija, fokus ovoga rada će prvenstveno biti na analizi samih prava i obveza multinacionalnih korporacija prema pravilima međunarodnoga prava, osobito u kontekstu međunarodnopravne zaštite ljudskih prava. U tom smislu vrijedi istaknuti mišljenje Claphama koji navodi kako je posve smisljeno govoriti o ograničenoj međunarodnoj osobnosti multinacionalnih korporacija, no da je, umjesto toga, korisnije usmjeriti istraživanje na njihova prava koja uživaju i obveze čiji su nositelji prema pravilima međunarodnoga prava, a ne na teorijska pitanja o njihovoj pravnoj osobnosti odnosno subjektivitetu.²⁵

²² Friedmann, W., *The Changing Structure of International Law*, Vol. 8, 1964. Citirano prema: Charney, *op.cit.* u bilj. 19, str. 763.

²³ Brownlie, I., *Principles of Public International Law*, 6. izdanje, 2003. Citirano prema: Duruigbo, *op. cit.* u bilj. 6, str. 240. No, potrebno je napomenuti da kodifikacijska konvencija o pravu međunarodnih ugovora, Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora u čl. 3. izrijekom priznaje postojanje i pravne učinke ugovora koje sklapaju države i drugi subjekti međunarodnoga prava, kao i ti drugi subjekti međusobno. Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora od 23. svibnja 1969., Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 16/1993. Vidi i Andrassy, J., Bakotić, B., Lapaš, D., Seršić, M., Vukas, B., *Međunarodno pravo*, Vol. 2, Školska knjiga, Zagreb, 2012., str. 71.

²⁴ Malanczuk, P., *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, 7. izdanje, Routledge, London, New York, 1997., str. 100.

²⁵ Prema Claphamu, prava i obveze u okviru međunarodnog prava ne bi smjela ovisiti o „misterijama subjektiviteta“. Vidi više u: Clapham, *op. cit.* u bilj. 1, str. 69. Vidi i: Pentikäinen, M., Changing International ‘Subjectivity’ and Rights and Obligations under International Law – Status of Corporations, *Utrecht Law Review*, Vol. 8, br. 1, 2012., str.

3. PRAVA I OBVEZE MULTINACIONALNIH KORPORACIJA U MEĐUNARODNOM PRAVU

Na pitanje imaju li multinacionalne korporacije prava, odnosno obveze po međunarodnom pravu, teorija ne nudi ujednačeni odgovor, osobito u pogledu njihovih obveza u okviru međunarodnopravne zaštite ljudskih prava. No, što se tiče njihovih prava koja su određena međunarodnim pravom, situacija je ponešto drukčija. Naime, praksa Europskog suda za ljudska prava u krilu Vijeća Europe, jedne od temeljnih institucija za zaštitu prava i sloboda zajamčenih Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, o čemu će riječ biti u nastavku, ukazuje da su korporacije nositelji niza prava, prava koja pripadaju kategoriji ljudskih prava, a koja su zaštićena tom konvencijom. S druge strane, i neki drugi međunarodni ugovori u svojim odredbama spominju i privatne subjekte, poput korporacija, kao adresate određenih u njima ustanovljenih obveza, no ovdje se ipak radi tek o neizravnim obvezama koje prvenstveno terete države kao subjekte međunarodnoga prava, ali koje mogu postati konkretizirane i izravno se odnositi na korporacije tek kroz nacionalno pravo pojedinih država.

3.1. Prava multinacionalnih korporacija prema međunarodnom pravu

Danas je među međunarodnim pravnicima široko prihvaćeno da multinacionalne korporacije imaju stanovita prava po međunarodnom pravu, osobito u području zaštite ulaganja i zaštite ljudskih prava.²⁶

Međunarodno investicijsko pravo dio je međunarodnoga prava koji multinacionalnim korporacijama dodjeljuje najopsežniji krug prava, pretežno na temelju bilateralnih investicijskih sporazuma, no također i putem relevantnih mnogostranih međunarodnih konvencija. Tako, primjerice, međunarodno investicijsko pravo daje multinacionalnim korporacijama pravo da ne budu diskriminirane u odnosu na nacionalna poduzeća u pojedinoj državi, kao i pravo na naknadu u slučaju

151. Koncept subjektiviteta multinacionalnih, odnosno transnacionalnih korporacija Muhvić analizira i potvrđuje proučavanjem tri područja međunarodnoga prava u kojima su te korporacije ostvarile subjektivna prava i obveze, a to su: zaštita stranih ulaganja, poštovanje ljudskih prava i odgovornost za međunarodne zločine. Detaljnije o svakom pojedinom aspektu djelovanja i pravnog položaja transnacionalnih korporacija u okviru međunarodnoga prava vidi u: Muhvić, *op. cit.* u bilj. 5., str. 59. *et seq.*

²⁶ Pentikäinen, *ibid.*, str. 148.

izvlaštenja.²⁷ No, prava koja korporacijama pripadaju pod okriljem međunarodnog investicijskog prava lako je opravdati tvrdnjom da je njihov temeljni cilj ostvarivanje profita, da su transnacionalnog karaktera, da su strana ulaganja dio njihove strategije poslovanja, te da pritom nailaze na različite poteškoće. U tom kontekstu, međunarodni investicijski sporazumi preciziraju kako korporacije i druge pravne osobe mogu ostvariti potrebnu pravnu zaštitu.²⁸

S druge strane, shvaćanje o multinacionalnim korporacijama kao nositeljima određenih ljudskih prava može se činiti protuintuitivnim i nelogičnim s obzirom na to da se ljudska prava prvenstveno priznaju pojedincu kao ljudskoj osobi. No, odluke Europskog suda za ljudska prava potvrđuju suprotno - naime, multinacionalnim se korporacijama na temelju širokog tumačenja odredbi Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu: Europska konvencija)²⁹ priznaje niz prava čiji primarni nositelj je pojedinac. Tako je Europski sud za ljudska prava u svojim presudama multinacionalnim korporacijama priznao prava poput prava na pošteno suđenje iz članka 6. Europske konvencije, načela *nulla poena sine lege* zajamčenog člankom 7., prava na poštovanje privatnog života iz članka 8., prava na slobodu izražavanja iz članka 10., slobode okupljanja i udruživanja zaštićene člankom 11., prava na djelotvorni pravni lijek iz članka 13., te zabrane diskriminacije sukladno članku 14.³⁰ Uz to, Protokol 1. uz Europsku konvenciju u svom članku 1. jamči svakoj fizičkoj ili pravnoj osobi pravo na mirno uživanje vlasništva, što je ujedno jedina odredba koja izravno navodi pravne osobe kao svoje adresate.³¹

Nadalje, korporacija se može naći i u svojstvu podnositelja zahtjeva pred nadzornim tijelima za ljudska prava, što je mogućnost koju je kreirao

²⁷ Beširević, V., 'Uхвати me ako možeš': Osvrt na problem (ne)odgovornosti transnacionalnih korporacija zbog kršenja ljudskih prava, *Pravni zapisi*, Vol. 9, br. 1, 2018., str. 28.

²⁸ Ku, J., The Limits of Corporate Rights Under International Law, *Chicago Journal of International Law*, Vol. 12, br. 2, 2012., str. 745-746.

²⁹ Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda od 4. studenoga 1950., Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 6/1999.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Van den Muijsenbergh, W. H., Rezai, S., Corporations and the European Convention on Human Rights, *Global Business & Development Law Journal*, Vol. 25, br. 1, 2012., str. 49.

Europski sud za ljudska prava.³² Ovdje valja spomenuti presudu tog Suda u predmetu *The Sunday Times v. United Kingdom* iz 1979. godine.³³ U tom se predmetu u ulozi podnositelja zahtjeva našao *Times Newspapers Ltd.*, nakladničko društvo, tvrdeći da je povrijeđeno pravo te tvrtke na slobodu izražavanja zaštićeno i zajamčeno člankom 10. Europske konvencije o ljudskim pravima. Nakon provedenog postupka Sud je presudio u korist podnositelja, iz čega se može zaključiti da, pod određenim okolnostima, i pravna osoba može biti žrtva povrede jednog od temeljnih ljudskih prava zaštićenih Europskom konvencijom o ljudskim pravima.³⁴

Niz je sličnih predmeta koji su se pojavili pred Europskim sudom za ljudska prava, u kojima je Sud iznova potvrdio da su i korporacije nositelji nekih prava iz Europske konvencije, u skladu s fleksibilnim tumačenjem članka 34. Prema tom članku, zahtjev Europskom sudu za ljudska prava može podnijeti bilo koja fizička osoba, nevladina organizacija ili skupina pojedinaca, koja smatra da je žrtva povrede prava priznatih Europskom konvencijom ili dodatnim protokolima od strane visoke ugovorne stranke, pri čemu se korporacije svrstavaju pod širok pojam nevladinih organizacija.³⁵

Zanimljivo je uočiti kako, za razliku od prava koja imaju u sferi međunarodnog investicijskog prava, a koja korporacijama pripadaju na temelju formalnih odredbi međunarodnih ugovora,³⁶ u slučaju ljudskih prava koja uživaju i korporacije, razvoj u smjeru priznavanja tih prava

³² Pentikäinen, *op. cit.* u bilj. 26, str. 148.

³³ *The Sunday Times v. United Kingdom* (br. 6538/74), 29. travnja 1979., ECHR, Serija A, br. 30.

³⁴ *Uostalom*, u predmetu *Autronic AG v. Switzerland*, Europski sud za ljudska prava izrijekom spominje predmet *The Sunday Times v. United Kingdom* u kojem je utvrđeno da se članak 10. Europske konvencije za ljudska prava primjenjuje na svakoga, neovisno o tome radi li se o fizičkoj ili pravnoj osobi. Vidi: *Autronic AG v. Switzerland* (br. 12726/87), 22. svibnja 1990., ECHR, Serija A, br. 178, para. 47.

³⁵ Vidi, primjerice, *Autronic AG v. Switzerland* (1990), *ibid.*; *Société Colas Est and Others v. France*, br. 37971/94, ECHR, 2002-III; *OAo Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia*, br. 14902/04, ECHR 2011. Više o navedenim predmetima vidi u: Van den Muijsenbergh, W. H., Rezai, S., *op. cit.* u bilj. 32, str. 54-58, 60-68. i Muhvić, *op. cit.* u bilj. 5., str. 175-176. Korporacije imaju i *locus standi* pred sudištima Međunarodnog centra za rješavanje investicijskih sporova, ustanovljenog pod okriljem Konvencije za rješavanje investicijskih sporova između država i državljana drugih država, a ovlaštene su i na podnošenje podnesaka *amicus curiae* vijećima Svjetske trgovinske organizacije. Vidi Pentikäinen, *op. cit.* u bilj. 26, str. 148.

³⁶ Ku, *op. cit.* u bilj. 29, str. 745-746.

uvelike je rezultat sudske prakse Europskog suda za ljudska prava. Naime, izuzev navedene odredbe članka 1. Protokola 1. uz Europsku konvenciju, međunarodni ugovori koji se odnose na zaštitu ljudskih prava u svojim odredbama ne navode izravno korporacije (odnosno pravne osobe općenito) kao potencijalne nositelje ljudskih prava. U tom smislu valja spomenuti Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine³⁷ koji ne samo da u svojim odredbama ne spominje pravne osobe ili pravne entitete, već u pojedinim odredbama izričito kao adresate navodi ljudska bića.³⁸

Unatoč tome, Europski sud za ljudska prava, kao što je već navedeno, u svojoj praksi i pravnim osobama priznaje neka ljudska prava na temelju širokog tumačenja Europske konvencije, odnosno daje ima pravo podnositi zatjeve tom Sudu u svrhu zaštite tih prava. Možemo, dakle, zaključiti da iako multinacionalne korporacije nisu spomenute kao izravni adresati međunarodnih prava prema osnovnim međunarodnim ugovorima koji služe zaštitu ljudskih prava na univerzalnoj razini, one se mogu, sukladno tumačenju sadržanom u sudskim presudama i stajalištima pojedinih teoretičara, ipak smatrati nositeljima određenih ljudskih prava.

3.2. Obveze multinacionalnih korporacija prema međunarodnom pravu

Međunarodnopravni okvir zaštite ljudskih prava pretežno je usmjeren prema zaštiti pojedinaca od povreda koje počine države kao primarni subjekti međunarodnog prava, koje imaju obvezu pojedincima osigurati ne samo ostvarivanje i uživanje osnovnih ljudskih prava, nego i odgovarati za njihovo kršenje. Međutim, unatoč razvoju u smjeru proširenja nositelja

³⁷ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima od 16. prosinca 1966. (Službeni list SFRJ, br. 7/1971), preuzet u hrvatsko zakonodavstvo na temelju Odluke o objavljivanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka na temelju notifikacija o sukcesiji, a koju je donijela Vlada Republike Hrvatske 30. rujna 1993. godine, Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 12/1993.

³⁸ Tako se, primjerice, u članku 6. proglašava da „svako ljudsko biće ima prirodno pravo na život“. Vidi *ibid.* Slično tome, ni u odredbama Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine ne spominju se pravne osobe, iz čega se može zaključiti da pravne osobe ne uživaju prava zajamčena tim dokumentom. Vidi Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima od 16. prosinca 1966. godine (Službeni list SFRJ, br. 7/1971), preuzet u hrvatsko zakonodavstvo na temelju Odluke o objavljivanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka na temelju notifikacija o sukcesiji, a koju je donijela Vlada Republike Hrvatske 30. rujna 1993. godine, Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 12/1993.

obveza u različitim područjima međunarodnog prava na, primjerice, međunarodne organizacije ili ustanike priznate kao zaračena stranka, jedna kategorija veoma važnih nedržavnih aktera ostala je netaknuta takvim razvojem, a to su multinacionalne korporacije.³⁹

Pa ipak, odredbe nekih međunarodnih ugovora, kao i neki pravno neobvezujući instrumenti, mogu se tumačiti na način da se primjenjuju i na pravne osobe. Najistaknutiji primjer je Opća deklaracija o pravima čovjeka,⁴⁰ prvi sveobuhvatni instrument za zaštitu ljudskih prava na univerzalnoj razini.⁴¹ Naime, iako se Opća deklaracija o pravima čovjeka prvenstveno fokusira na obveze države prema pojedincu, u preambuli spominje i odgovornosti pojedinca i „svakog tijela u društvu“, što bi uključivalo i pravne osobe.⁴² To potvrđuju i neki autori koji tumače da, u slučaju kad međunarodni ugovor ili drugi međunarodni akt široko navodi sve aktere kao svoje adresate, taj se akt primjenjuje i na korporacije.⁴³ Drugim riječima, pojedina pravila u području normi o zaštiti ljudskih prava mogu obvezivati i multinacionalne korporacije.⁴⁴

Nadalje, vrijedi ponovno spomenuti i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima koji obvezuje države stranke da svim pojedincima unutar svog teritorija i onima koji su podložni njihovoj nadležnosti osiguraju tim međunarodnim ugovorom zajamčena prava.⁴⁵ Iz navedene se odredbe jasno može iščitati kako je primarna obveza i odgovornost na državi. No, ako neki privatni subjekt, kao što je korporacija, prekrši neko

³⁹ Weissbrodt, *op. cit.* u bilj. 12, str. 282-283.

⁴⁰ Odluka o objavi Opće deklaracije o pravima čovjeka od 10. prosinca 1948., Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 12/2009.

⁴¹ Weissbrodt, *op. cit.* u bilj. 12, str. 283.

⁴² *Ibid.* U Općoj deklaraciji o pravima čovjeka stoji sljedeće: „(...) kako bi svaki pojedinac i svako tijelo u društvu, imajući ovu Deklaraciju stalno na umu, težili da (...) promiču poštovanje ovih ljudskih prava i sloboda (...)“. Vidi preambulu Opće deklaracije o pravima čovjeka, *op. cit.* u bilj. 39. Slično i: Borges, I. M., The Responsibility of Transnational Corporations in the Realization of Children's Rights, *University of Baltimore Journal of International Law*, Vol. 5, br. 1, 2016./2017., str. 12-13.

⁴³ Henkin, L., The Universal Declaration at 50 and the Challenge of Global Markets, *Brooklyn Journal of International Law*, Vol. 25, 1999. Citirano prema: Stephens, *op. cit.* u bilj. 7, str. 77.

⁴⁴ Stephens, *ibid.*, str. 77-78. Vidi i: Kamminga, M. T., Zia-Zarifi, S., Liability of Multinational Corporations under International Law: An Introduction, u: *Liability of Multinational Corporations under International Law*, Vol. 1, Kamminga, M. T., Zia-Zarifi, S. (ur.), Kluwer Law International, Haag, 2000., str. 8.

⁴⁵ Čl. 2., st. 1. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *op. cit.* u bilj. 38.

Ljudsko pravo pojedinca, država je dužna reagirati te općenito osigurati poštovanje ljudskih prava iz Pakta i poduzeti preventivne mjere protiv njihovog kršenja.⁴⁶ Međutim, može se reći da Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima neizravno propisuje i obveze korporacija tako što određuje da se „ništa u ovom Paktu ne smije tumačiti tako da podrazumijeva pravo neke države, grupe ili pojedinca da poduzme bilo koju akciju ili izvrši bilo koji čin kojim se poništava neko od ovdje utvrđenih prava i sloboda, ili ograničava u većoj mjeri nego što je to Paktom predviđeno.“⁴⁷

Osim spomenutih sveobuhvatnih dokumenata namijenjenih zaštiti ljudskih prava na univerzalnoj razini, postoje i međunarodni ugovori namijenjeni reguliranju pojedinih, specifičnih aspekata zaštite ljudskih prava ili zaštite pojedinih skupina ljudi, a koji se također dotiču pravnih osoba, odnosno korporacija. Kao prvi primjer navodimo Međunarodnu konvenciju o suzbijanju i kažnjavanju zločina apartheida, kojom je definirana odgovornost za počinjenje zločina apartheida koji mogu počinuti organizacije, institucije ili pojedinci.⁴⁸ No, zanimljivo je uočiti kako navedena Konvencija predviđa samo kaznenu odgovornost pojedinca, uključujući članove organizacija, za počinjenje zločina apartheida, iako kao potencijalne počinitelje navodi same organizacije.⁴⁹ Nadalje, Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta pruža definiciju međunarodnih zločina sudjelovanja u organiziranoj kriminalnoj grupi, pranja novca, korupcije i ometanja pravosuđa, pri čemu za svaki od navedenih zločina, sukladno članku 10.,

⁴⁶ Weissbrodt, *op. cit.* u bilj. 12, str. 283.

⁴⁷ Čl. 5., st. 1. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, *op. cit.* u bilj. 38. Identičnu odredbu sadrži i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima članku 5., stavku 1. Dakle, iako se korporacije ne mogu smatrati izravnim adresatima prava zajamčenih tim dokumentima, oba Pakta, ipak, neizravno definiraju i obveze privatnih subjekata, pa tako i multinacionalnih korporacija.

⁴⁸ Vidi čl. 2., st. 1. Međunarodne konvencije o suzbijanju i kažnjavanju zločina apartheida od 30. studenog 1973. (Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 14/1975), preuzeta u hrvatsko zakonodavstvo na temelju Odluke o objavljivanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka na temelju notifikacija o sukcesiji, a koju je donijela Vlada Republike Hrvatske 30. rujna 1993. godine, Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 12/1993.

⁴⁹ *Ibid.*, čl. 3., st. 1.

može biti ustanovljena odgovornost i pravnih osoba, dakle i korporacija, a ne samo fizičkih osoba.⁵⁰

Iako navedeni međunarodni ugovori spominju i pravne osobe kao svoje adresate, u smislu da im zabranjuju ponašanje kojim bi počinile neko od u njima navedenih kaznenih djela, ipak se ne može reći da su na taj način pravnim osobama nametnute izravne međunarodnopravne obveze. Naime, svaki međunarodni ugovor nameće obveze samo svojim ugovornim strankama. Iako je ponašanje korporacija pod okriljem navedenih međunarodnih ugovora na određeni način regulirano, međunarodnopravna obveza odnosi se prvenstveno na državu koja mora usvojiti mjere u cilju reguliranja aktivnosti korporacija.⁵¹ Unatoč tome, norme međunarodnih ugovora postavljaju standarde ponašanja koji obuhvaćaju i pravne osobe.⁵² Dakle, u tom smislu prikladnije je govoriti o moralnoj obvezi korporacija da, između ostalog, poštuju i međunarodne norme o ljudskim pravima.⁵³

U kontekstu primarne obveze država u pogledu zaštite i promicanja ljudskih prava, vrijedi spomenuti i princip eksteritorijalne nadležnosti matične države za kršenja ljudskih prava koja multinacionalna korporacija počini u državi domaćinu.⁵⁴ Naime, u slučaju da multinacionalna korporacija počini neke povrede ljudskih prava prilikom provođenja svojih aktivnosti u državi domaćinu, upravo je dužnost i odgovornost države

⁵⁰ Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta od 15. studenog 2000., Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 14/2002.

⁵¹ De Brabandere, *op. cit.* u bilj. 1, str. 82. Država je po međunarodnom pravu odgovorna za svoje subjekte, uključujući i korporacije nad kojima ima nadležnost, a korporacije su odgovorne državi za ponašanje u skladu s međunarodnim i nacionalnim instrumentima koji se tiču zaštite ljudskih prava.

⁵² Stephens, *op. cit.* u bilj. 7, str. 70.

⁵³ U tom smislu Muhvić govori o društvenoj odgovornosti korporacija pod kojom se podrazumijeva da korporacije imaju dužnosti etičke prirode koje obuhvaćaju i pridržavanje njihovih postojećih pravnih obveza. Muhvić, *op. cit.* u bilj. 5, str. 185-186. Vidi i ILA Report (2014), *op. cit.* u bilj. 5, str. 702-703. Za razliku od područja međunarodnopravne zaštite ljudskih prava, u području zaštite okoliša obveze korporacija su nešto jasnije i čvršće. Tako prema nekoliko međunarodnih ugovora postoji definirana odgovornost za onečišćenje naftom te obveza naknade štete u određenim slučajevima. Više o takvim međunarodnim ugovorima vidi u: *ibid.*, str. 708.

⁵⁴ Za razliku od matične države multinacionalne korporacije, odnosno države u kojoj se nalazi sjedište korporacije, država domaćin je strana država, različita od matične države, u kojoj korporacija provodi svoje poslovne aktivnosti. Vidi u: Berkes, A., *Extraterritorial Responsibility of the Home States for MNC's Violations of Human Rights*, u: *Research Handbook on Human Rights and Investment*, Radi, Y. (ur.), Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2018., str. 304-305.

domaćina da reagira na takve povrede te da korporaciju pozove na odgovornost, unutar nacionalnih pravnih okvira. Međutim, u većini slučajeva država domaćin, koja je vrlo često država u razvoju, ovisi o ulaganjima i mogućnostima zaposlenja koje nudi korporacija te, stoga, neće biti voljna ili u mogućnosti regulirati ponašanje multinacionalne korporacije kojim se krše ljudska prava i prisiliti ju na usklađivanje ponašanja s određenim međunarodnopravnim ili nacionalnim standardima. U takvim slučajevima, matična se država može poslužiti načelom eksteritorijalne nadležnosti kako bi multinacionalna korporacija u matičnoj državi pravno odgovarala za povrede ljudskih prava počinjene u državi domaćinu, međutim, teško je očekivati da bi matična država bila voljna na neki način disciplinirati svoju korporaciju u inozemstvu, osim ako ih na to izričito ne obvezuje neka norma međunaordnoga prava.⁵⁵

Ako usporedimo nedovoljno i nejasno regulirane obveze multinacionalnih korporacija s njihovim pravima sukladno odredbama međunarodnog prava, lako možemo uočiti nesklad u pravnoj regulaciji. Naime, dok s jedne strane multinacionalne korporacije mogu biti nositelji određenih ljudskih i nekih drugih prava zajamčenih međunarodnim pravom i imaju mogućnost tražiti pravnu zaštitu tih prava pred sudskim i drugim tijelima ustanovljenima na međunarodnoj razini, one s druge strane nemaju odgovarajuće izravne međunarodnopravne obveze u području zaštite ljudskih prava, niti ih se može izravno pozvati na odgovornost za povrede ljudskih prava pred međunarodnim tijelima, već za svoje protupravno ponašanje mogu odgovarati samo na nacionalnoj razini. Iz tog je razloga

⁵⁵ Za razliku od najtežih međunarodnih zločina, poput genocida, ratnih zločina i dr., gdje države imaju dužnost, pod određenim okolnostima, uspostaviti svoju nadležnost po principu eksteritorijalnosti, čak i kada su ti zločini počinjeni na teritoriju druge države, takva obveza ne postoji kada se radi o drugim povredama ljudskih prava. Također, upitno je može li se načelo eksteritorijalne nadležnosti države izravno „preslikati“ na povrede koje počinje korporacije, odnosno pravne osobe. Iako u suvremenom međunarodnom pravu svakako postoji tendencija prihvaćanja ovakvog gledišta, jedinstveni stav još uvijek se nije iskristalizirao po tom pitanju. Više o eksteritorijalnoj nadležnosti u kontekstu odgovornosti multinacionalnih korporacija za povrede ljudskih prava vidi Muhvić, *op. cit.* u bilj. 5, str. 186-187. Vidi i: Background Report by Olivier De Schutter for the Seminar of Legal Experts: Extraterritorial Jurisdiction as a Tool for Improving the Human Rights Accountability of Transnational Corporations, Catholic University of Louvain and the Free University of Brussels for the benefit of the Special Representative of the Secretary-General on Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises (2006), str. 8, 10-21., dostupno na <https://media.business-humanrights.org/media/documents/df31ea6e492084e26ac4c08affcf51389695fead.pdf>, [pristup: 19. travnja 2021.].

problematično priznavanje multinacionalnim korporacijama, a i pravnim osobama općenito, osnovnih prava koja pripadaju kategoriji ljudskih prava. Osim toga, takav tzv. fenomen „dehumanizacije ljudskih prava“ zabrinjavajuć je i stoga što se na taj način umanjuje važnost i status ljudskih prava svojstvenih upravo ljudskim bićima.⁵⁶

Zaključno se može reći kako su i teorija i sudska praksa potvrdile da su multinacionalne korporacije svojevrtni nositelji određenih prava u području međunarodnog investicijskog prava i zaštite ljudskih prava. No, ne može se kategorički tvrditi da su multinacionalne korporacije istovremeno i izravni nositelji međunarodnopravnih obveza. Na teorijske i praktične probleme koji proizlaze iz takve proturječnosti još nema univerzalnih odgovora niti suglasnosti u međunarodnopravnoj doktrini. Pa ipak, u nastojanju da se pobliže definira status multinacionalnih korporacija u međunarodnoj sferi, kao i pobliže odrede njihova prava i obveze, došlo je do usvajanja raznih međunarodnih *soft law* instrumenata, koji ukazuju na smjer u kojem se međunarodno pravo razvija na tom području.

4. PREGLED MEĐUNARODNIH *SOFT LAW* INSTRUMENATA KOJI REGULIRAJU AKTIVNOSTI MULTINACIONALNIH KORPORACIJA

Postojeće međunarodno pravo, s obzirom na njegovu tradicionalnu usredotočenost na državu i do sada priznate međunarodnopravne subjekte, kao i određenu tromost u njegovu razvoju, ne može učinkovito regulirati ponašanje multinacionalnih korporacija kao nedržavnih aktera koji uvelike utječu, pozitivno i negativno, na ljudska prava na međunarodnoj razini. Sadašnje pravno uređenje ne odgovara trenutnim potrebama u međunarodnoj zajednici, u okviru koje se multinacionalne korporacije sve češće nalaze u ulozi kršitelja temeljnih ljudskih prava, a bez odgovarajućeg međunarodnog mehanizma koji bi im u tom smislu izravno nametnuo obvezujuće zabrane ili ih pozvao na odgovornost za počinjene povrede.

Svijest o potrebi učinkovitije regulacije ponašanja multinacionalnih korporacija na međunarodnoj razini javila se već 1970.-ih godina u okviru različitih međunarodnih organizacija koje su usvojile niz *soft law* međunarodnih instrumenata usmjerenih prema reguliranju aktivnosti

⁵⁶ Beširević, *op. cit.* u bilj. 28, str. 29.

multinacionalnih korporacija. U tom smislu, ističe se pet *soft law* instrumenata koje vrijedi detaljnije razraditi: Smjernice OECD-a za multinacionalna poduzeća iz 1976., Tripartitna deklaracija Međunarodne organizacije rada o načelima koja se odnose na multinacionalna poduzeća i socijalnu politiku iz 1977., Globalni sporazum UN-a iz 2000., Norme UN-a o obvezama transnacionalnih korporacija i drugih poslovnih subjekata u pogledu ljudskih prava iz 2003. te Vodeća načela UN-a o poslovanju i ljudskim pravima iz 2011. godine.

4.1. Smjernice OECD-a za multinacionalna poduzeća, 1976.

Smjernice OECD-a za multinacionalna poduzeća⁵⁷ (u daljnjem tekstu: Smjernice) dio su Deklaracije o međunarodnim ulaganjima i multinacionalnim poduzećima OECD-a iz 1976. godine.⁵⁸ Smjernice predstavljaju kodeks ponašanja multinacionalnih korporacija koje posluju u ili iz država članica OECD-a koje su prihvatile Smjernice, a obuhvaćaju razna područja, uključujući zaštitu ljudskih prava, objavljivanje informacija, zapošljavanje i industrijske odnose, zaštitu okoliša, interese potrošača, znanost i tehnologiju, konkurenciju te oporezivanje.⁵⁹ Ljudskim pravima više je pažnje posvećeno tek izmjenama Smjernica 2011. godine u kojima su detaljnije razrađena spomenuta pitanja u kontekstu poslovanja multinacionalnih korporacija.⁶⁰

Prvobitna svrha Smjernica bila je služiti multinacionalnim korporacijama za implementaciju društveno odgovorne politike u njihove domaće i strane

⁵⁷ OECD (2011), *op. cit.* u bilj. 4.

⁵⁸ Osim, Ph., *Corporate Accountability for Human Rights Violations: Road to a Binding Instrument on Business and Human Rights*, Lancaster University, Lancaster, 2019., str. 142., dostupno na <https://eprints.lancs.ac.uk/id/eprint/137207/1/2019OsimPhD.pdf>, [pristup: 10. veljače 2021.].

⁵⁹ Weschka, M., *Human Rights and Multinational Enterprises: How Can Multinational Enterprises Be Held Responsible for Human Rights Violations Committed Abroad?*, *Heidelberg Journal of International Law*, Vol. 66, br. 3, 2006., str. 647-648. Unatoč širokom krugu područja koja Smjernice dotiču, načelo koje se tiče ljudskih prava uključeno je u Smjernice tek s njihovom izmjenom 2000. godine. Vidi *OECD Guidelines for multinational enterprises*, izmjene 2000., OECD Publications, Pariz, 2000.

⁶⁰ OECD (2011), I. dio, poglavlje IV. Ljudska prava, *op. cit.* u bilj. 4. Vidi i: Osim, *op. cit.* u bilj 59, str. 145.

poslovne aktivnosti.⁶¹ No, iako su izravno namijenjene poslovnim subjektima, Smjernice nemaju pravno obvezujući karakter, nego predstavljaju dobrovoljne preporuke državama članicama OECD-a da promiču primjenu Smjernica na nacionalnoj razini.⁶² Nadalje, iako predviđaju mehanizam provedbe, i taj se aspekt Smjernica opet svodi na nacionalnu razinu putem nacionalnih kontaktnih točaka, čija je zadaća promicanje Smjernica i rješavanje problema koji nastanu u vezi s njihovom implementacijom u pojedinim situacijama.⁶³

Osnovni nedostatak Smjernica upravo je njihov pravno neobvezujući karakter, kao i predviđeni mehanizam provedbe. Naime, učinkovitost provedbe Smjernica ovisi o nacionalnim kontaktnim točkama i Odboru za investicije i multinacionalna poduzeća koji ispunjavaju tek savjetodavnu funkciju.⁶⁴ Osim toga, nije nevažna ni činjenica da su one donesene u okviru jedne međunarodne *ekonomske* organizacije kao dio Deklaracije o međunarodnim ulaganjima i multinacionalnim poduzećima, u kojoj se, na samom početku, jasno navodi kako su međunarodna ulaganja od velike važnosti za globalnu ekonomiju, a multinacionalna poduzeća igraju bitnu ulogu u takvim ulaganjima.⁶⁵ Stoga, daljnje odredbe o standardima provođenja aktivnosti multinacionalnih korporacija prvenstveno imaju funkciju održavanja njihova vodećeg položaja u ekonomskom kontekstu.

Povrh toga, cjelokupna procedura u okviru provedbenog mehanizma putem nacionalnih kontaktnih točaka temelji se na suradnji i povjerljivosti u svrhu zaštite interesa poslovnih subjekata. Stoga, čak i ako se ustanovi da se pojedine multinacionalne korporacije ne ponašaju u skladu sa Smjernicama, nisu predviđena sredstva kojima bi ih se moglo prisiliti da poštuju Smjernice, u čemu se iznova jasno očituje njihov neobvezujući

⁶¹ Pillay, S., And Justice for All? Globalization, Multinational Corporations, and the Need for Legally Enforceable Human Rights Protections, *University of Detroit Mercy Law Review*, Vol. 81, br. 4, 2004., str. 519.

⁶² Weschka, *op. cit.* u bilj. 60, str. 549.

⁶³ Nacionalne kontaktne točke (NKT) su agencije koje osnivaju vlade država pristupnica, a služe kao pomoć poduzećima u poduzimanju odgovarajućih mjera za učinkovitiju primjenu Smjernica, i kao platforma za posredovanje i mirenje s ciljem rješavanja određenih praktičnih problema. Više vidi u: OECD (2011), *op. cit.* u bilj. 4. Vidi i: Weschka, *op. cit.* u bilj. 60, str. 549; Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 144. Mehanizam nacionalnih kontaktnih točaka koristile su i neke nevladine organizacije u postupcima protiv korporacije Adidas, odnosno protiv poslovne prakse te korporacije u vidu korištenja dječjeg rada u proizvodnji obuće. Vidi u: Borges, *op. cit.* u bilj. 43, str. 25.

⁶⁴ Osim, *ibid.*, str. 144.

⁶⁵ OECD (2011), *op. cit.* u bilj. 4.

karakter zbog kojeg je, uostalom, upitna njihova učinkovitost, osobito u kontekstu zaštite ljudskih prava.⁶⁶

4.2. Tripartitna deklaracija Međunarodne organizacije rada o načelima koja se odnose na multinacionalna poduzeća i socijalnu politiku, 1977.

Nedugo nakon donošenja Smjernica OECD-a usvojena je Tripartitna deklaracija Međunarodne organizacije rada (u daljnjem tekstu: MOR) o načelima koja se odnose na multinacionalna poduzeća i socijalnu politiku⁶⁷ (u daljnjem tekstu: Tripartitna deklaracija), kao rezultat pregovora između vlada država te organizacija poslodavaca i radnika. U tom je dokumentu implementirana tripartitna struktura karakteristična za MOR, a donesena je s ciljem poticanja multinacionalnih korporacija i drugih sudionika na usvajanje politika poslovanja usmjerenih prema socijalnom i ekonomskom napretku.⁶⁸

Unatoč tome što Tripartitna deklaracija sadrži odredbu prema kojoj multinacionalne korporacije moraju poštovati ljudska prava neovisno o tome gdje posluju,⁶⁹ a poziva se i na Opću deklaraciju o pravima čovjeka i druge međunarodne akte s područja ljudskih prava, opseg Tripartitne deklaracije ipak je ograničen na pitanja radnog prava⁷⁰ te se ona ne bavi drugim važnim aspektima zaštite ljudskih prava poput prava na život i prava na sigurnost osobe.⁷¹ Nadalje, nadzorna tijela ustanovljena Tripartitnom deklaracijom nemaju status niti sudskih, niti kvazisudskih

⁶⁶ Weschka, *op. cit.* u bilj. 60, str. 549. Slično i Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 143.

⁶⁷ Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, usvojena na 204. sjednici Upravnog vijeća Međunarodnog ureda rada (Ženeva, studeni 1976.), izmijenjena na sjednicama 2000., 2006., te 2017. godine. Međunarodni ured rada (Međunarodna organizacija rada), Ženeva, 5. izdanje, 2017., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---multi/documents/publication/wcms_094386.pdf, [pristup: 18. prosinca 2020.].

⁶⁸ Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 146.

⁶⁹ MOR (1976), *op. cit.* u bilj. 68, para. 10. c.

⁷⁰ To se odnosi, primjerice, na jednake mogućnosti zapošljavanja i jednakost postupanja, bolje uvjete rada, slobodu udruživanja i slična pitanja. Opširnije vidi u: Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 147.

⁷¹ *Ibid.*, str. 147.

organa koji bi imali ikakvu nadležnost u slučaju povreda ljudskih prava od strane multinacionalnih korporacija.⁷²

Također, iako se implementacijski mehanizam temelji na dijalogu između multinacionalnih korporacija i predstavnika radnika pogođenih lošim praksama korporacija, a predviđen je i sustav podnošenja izvještaja vladama država, poslodavcima i radnicima, te Upravnom vijeću MOR-a, sustav anketa i izvještaja nije učinkovit. Naime, taj je sustav podložan manipulaciji pa se, tako, u izvještajima često izostavljaju imena konkretnih korporacija ili konkretni primjeri nepoštovanja Tripartitne deklaracije.⁷³ Konačno, dobrovoljni karakter Tripartitne deklaracije, uz sve ostale manjkavosti, čini taj instrument tek jednom u nizu političkih inicijativa namijenjenih iskazivanju spremnosti za promjenu, ali bez uvođenja ikakve prave regulacije u kontekstu poslovanja i zaštite ljudskih prava.

4.3. Globalni sporazum UN-a, 2000.

Nekoliko godina nakon neuspjelog pokušaja usvajanja UN-ovog Kodeksa ponašanja za transnacionalne korporacije iz 1990. godine, što je predstavljalo prvi pokušaj reguliranja aktivnosti multinacionalnih korporacija u kontekstu zaštite ljudskih prava na globalnoj razini,⁷⁴ tadašnji glavni tajnik UN-a Kofi Annan potaknuo je novu međunarodnu dobrovoljnu inicijativu – Globalni sporazum UN-a⁷⁵ (u daljnjem tekstu:

⁷² Njihova je uloga ograničena na tumačenje instrumenata MOR-a, dakle, ograničeni su na pitanja radnog prava. Vidi Kinley, Tadaki, *op. cit.* u bilj. 16, str. 950.

⁷³ Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 147-148.

⁷⁴ Kodeks ponašanja za transnacionalne korporacije izrađen je na inicijativu dva savjetodavna tijela Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a, Komisije za transnacionalne korporacije i Centra za transnacionalne korporacije. Usvajanje tog dokumenta predstavljalo je obećavajući korak naprijed prema usvajanju jedinstvenog međunarodnog instrumenta za reguliranje transnacionalnih korporacija, međutim, zbog nemogućnosti postizanja kompromisa razvijenih država, s jedne strane, odnosno zahtjeva država u razvoju u pogledu ograničavanja djelatnosti korporacija u unutarnja pitanja tih država, s druge strane, ta je inicijativa doživjela neuspjeh. O pokušaju usvajanja Kodeksa ponašanja za transnacionalne korporacije i razlozima njegovog neuspjeha vidi više u: Muhvić, D., „Međunarodna konvencija za transnacionalne korporacije: budući dodatak sustavu zaštite ljudskih prava Ujedinjenih naroda?“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 66, br. 6, 2016., str. 833. *et seq.* i Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 139. *et seq.*

⁷⁵ Vidi službenu internet stranicu Globalnog sporazuma UN-a <https://www.unglobalcompact.org/> [pristup:18. prosinca 2020.].

Globalni sporazum). Globalni je sporazum formalno pokrenut 2000. godine.⁷⁶

Temelj Globalnog sporazuma čini deset univerzalnih načela s područja ljudskih prava, radnih prava, zaštite okoliša i sprječavanja korupcije, a svrha tog dokumenta je potaknuti poslovne subjekte, a prvenstveno multinacionalne korporacije, da kroz Globalni sporazum usklade svoje aktivnosti i poslovanje s navedenim univerzalnim načelima. Dva su načela posvećena ljudskim pravima te je njima generički određeno da svi poslovni subjekti “trebaju podržavati i poštovati zaštitu međunarodno proglašenih ljudskih prava” (načelo 1) i “pobrinuti se da ne sudjeluju u povredama ljudskih prava” (načelo 2).

Važno je pritom naglasiti da se Globalni sporazum razlikuje od prethodno usvojenih Smjernica OECD-a i Tripartitne deklaracije MOR-a po tome što on ne predstavlja još jedan međunarodni *soft law* instrument, niti se uopće može smatrati regulacijskim instrumentom, nego je to dobrovoljna inicijativa zamišljena kao dopuna regulaciji.⁷⁷ Taj je instrument zamišljen kao dijaloški forum koji uključuje niz aktera, poput UN-a, vlada, nevladinih organizacija, akademske zajednice i brojne druge.⁷⁸ Globalni sporazum ne uključuje formalni provedbeni mehanizam kojim bi se analiziralo ponašanje poslovnih subjekata, no predviđena je obveza godišnjeg podnošenja tzv. izvještaja o napretku⁷⁹ i njegovo javno objavljivanje.⁸⁰ Upravo su navedene karakteristike razlog neučinkovitosti Globalnog sporazuma, kao i činjenica da ta inicijativa nije prikupila mnogo sudionika.⁸¹

⁷⁶ Muhvić, *op. cit.* u bilj. 75, str. 835-836.

⁷⁷ *Ibid.*, str. 837. Vidi i: United Nations Global Compact: Corporate Sustainability in the World Economy, UN Global Compact Office, New York, 2014., https://d306pr3pise04h.cloudfront.net/docs/news_events%2F8.1%2FGC_brochure_FIN_AL.pdf [pristup: 18. prosinca 2020.].

⁷⁸ Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 150.

⁷⁹ UN (2014), *op. cit.* u bilj. 78.

⁸⁰ Više o navedenom mehanizmu podnošenja izvještaja vidi u: Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 151-153.; Weschka, *op. cit.* u bilj. 60, str. 651-652.; Muhvić, *op. cit.* u bilj. 75, str. 837.

⁸¹ Vidi UN Global Compact, „Participation“, <https://www.unglobalcompact.org/participation> [pristup: 18. prosinca 2020.]. O kritikama Globalnog sporazuma vidi u: Kinley, Tadaki, *op. cit.* u bilj. 16, str. 951-952.; Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 152.; Weschka, *op. cit.* u bilj. 60, str. 651-653.

Daljnji razlog slabih rezultata Globalnog sporazuma je taj što taj dokument samo općenito poziva korporacije na poštovanje i promicanje zaštite međunarodno prihvaćenih ljudskih prava utemeljenih u Općoj deklaraciji o ljudskim pravima, odnosno ne definira ni ne pojašnjava konkretna ljudska prava koja bi korporacije trebale poštovati i štiti u svojem poslovanju.⁸²

Zaključno možemo reći da iako Globalni sporazum ima status politički važne inicijative koja na određeni način na globalnoj razini u krilu UN-a povezuje djelovanje multinacionalnih korporacija i temeljnih načela o ljudskim pravima, njegov je glavni nedostatak nepostojanje konkretiziranih odredbi o dužnostima multinacionalnih korporacija, kao ni adekvatnih provedbenih odredbi kojima bi se te dužnosti učinkovito implementirale.

4.4. Norme UN-a o odgovornosti transnacionalnih korporacija i drugih poslovnih subjekata u pogledu ljudskih prava, 2003.

Norme UN-a o odgovornosti transnacionalnih korporacija i drugih poslovnih subjekata u pogledu ljudskih prava⁸³ (u daljnjem tekstu: Norme UN-a) usvojila je Potkomisija za unapređenje i zaštitu ljudskih prava 2003. godine.⁸⁴ Usvajanje tog dokumenta trebalo je značiti prekretnicu u reguliranju aktivnosti multinacionalnih korporacija s obzirom na zaštitu ljudskih prava jer su Norme UN-a predstavljale prvi autoritativni i sveobuhvatni skup standarda koji je za cilj imao uspostaviti temelje odgovornosti multinacionalnih korporacija za povrede ljudskih prava.⁸⁵

Iako pripadaju kategoriji *soft law* međunarodnih instrumenata, više je razloga zašto se Norme UN-a među njima ističu, ali i razlikuju od prethodno navedenih instrumenata, kao i od Vodećih načela UN-a o

⁸² Osim, *ibid.*, str. 152.

⁸³ Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, Potkomisija za unapređenje i zaštitu ljudskih prava, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2, 2003.

⁸⁴ Više o okolnostima usvajanja Normi UN-a vidi općenito u: Nolan, J., *With Power Comes Responsibility: Human Rights and Corporate Accountability*, *University of New South Wales Law Journal*, Vol. 28, br. 3, 2005.; Weissbrodt, D., Kruger, M., *Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights*, *American Journal of International Law*, Vol. 97, br. 4, 2003.

⁸⁵ Weschka, *op. cit.* u bilj 60, str. 653.

poslovanju i ljudskim pravima koja su uslijedila nakon njih. Prvo, Norme UN-a nisu bile ograničene samo na radna prava ili zaštitu okoliša, već su predstavljale sveobuhvatni sustav obveza glede poštovanja ljudskih prava.⁸⁶ Drugo, konkretnije su definirale obveze multinacionalnih korporacija i drugih pravnih osoba u pogledu zaštite ljudskih prava, ne ograničavajući se samo na općenitu obvezu poštovanja, sprječavanja povreda i promicanja ljudskih prava zaštićenih međunarodnim i nacionalnim pravom,⁸⁷ nego ističući konkretne obveze poput poštovanja prava na jednake mogućnosti i nediskriminatorno postupanje, prava na sigurnost osobe, poštovanja državne suverenosti i ljudskih prava te zaštite potrošača i okoliša.⁸⁸

Iako jasno određuju kako države imaju primarnu dužnost promicati, poštovati i štititi ljudska prava te osigurati njihovo ostvarivanje i poštovanje od strane transnacionalnih korporacija i drugih pravnih osoba, Norme UN-a bile su prvi regulacijski instrument koji je izravno nametnuo obveze multinacionalnim korporacijama u vezi s ljudskim pravima, uključujući ne samo zabranu kršenja ljudskih prava, već i pozitivne obveze jednake onima koje terete državu.⁸⁹ Ipak, te su obveze multinacionalnih korporacija ograničene na „njihova područja aktivnosti i interesa“.⁹⁰ U tom su smislu Norme UN-a ipak produbile dotadašnje nepostojanje izravne odgovornosti multinacionalnih korporacija za ljudska prava na međunarodnoj razini, ali su ipak prepoznale da uz državu i drugi akteri u međunarodnoj sferi mogu i trebaju imati pozitivne obveze glede zaštite ljudskih prava.

Daljnja vrijednost Normi UN-a očituje se u opsežno razrađenim provedbenim odredbama radi implementacije obveza korporacija koje su u njima navedene. Tako, Norme UN-a predviđaju mehanizam provedbe koji djeluje na tri razine: internoj, nacionalnoj i međunarodnoj. Prvo, od korporacija se očekuje da usvoje i implementiraju interna pravila o radu s ciljem osiguranja svih zaštita izloženih u Normama UN-a.⁹¹ Nadalje, države imaju obvezu ustanoviti pravni i administrativni okvir kako bi osigurale da multinacionalne korporacije i druge pravne osobe primjenjuju

⁸⁶ Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 157.

⁸⁷ UN (2003), *op. cit.* u bilj. 84, A. General obligations, para. 1.

⁸⁸ *Ibid.*, paras. 2-14.

⁸⁹ Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 157.; Nolan, *op. cit.* u bilj. 85, str. 601.

⁹⁰ „Within their respective spheres of activity and influence (...)“. UN (2003), *op. cit.* u bilj. 84.

⁹¹ *Ibid.*, para. 15.

Norme UN-a i druge relevantne nacionalne i međunarodne norme.⁹² Konačno, Normama UN-a predviđa se periodičko podvrgavanje korporacija i drugih pravnih osoba neovisnom i transparentnom nadzoru pod okriljem UN-a i drugih međunarodnih i nacionalnih mehanizama koji već postoje ili će se tek osnovati.⁹³

Iako detaljne provedbene odredbe ukazuju na to da Norme UN-a nisu sasvim zamišljene kao instrument dobrovoljnog karaktera, one ne predstavljaju niti obvezujući međunarodni akt.⁹⁴ Upravo je posljedica njihovog nedefiniranog pravnog statusa, kao i činjenice da su pokušale nametnuti pravnim osobama konkretne i izravne obveze u odnosu na zaštitu ljudskih prava, bila napuštanje ove inicijalno obećavajuće inicijative. Glavni prigovori odnosili su se, s jedne strane, na preširok raspon obveza koje se nameću pravnim osobama u odnosu na ljudska prava, dok se s druge strane upozoravalo da bi nametanje takvih obveza privatnopravnim osobama moglo prebaciti odgovornost za zaštitu ljudskih prava s država na privatni sektor, što bi države mogle zloupotrijebiti u nastojanju da izbjegnu vlastitu odgovornost.⁹⁵ Osim toga, Norme UN-a nisu, osim naknade štete, predviđale nikakve druge sankcije za korporacije koje krše svoje obveze.⁹⁶

Usprkos svim kritikama, za Norme UN-a može se, ipak, reći da su predstavljale najkonkretniji pomak u raspravi o obvezama multinacionalnih korporacija u pogledu zaštite ljudskih prava jer su jedine među svim prethodno analiziranim instrumentima definirale izravne i pozitivne obveze korporacijama u tom pogledu. No, kritike na račun ovog instrumenta na koncu su prevladale pa Norme UN-a nisu nikada usvojene.⁹⁷

⁹² *Ibid.*, para. 17.

⁹³ U okviru takvog nadzora, svoj će doprinos davati i druge relevantne zainteresirane stranke, poput nevladinih organizacija. *Ibid.*, para. 16.

⁹⁴ Weissbrodt, Kruger, *op. cit.* u bilj. 85, str. 913.

⁹⁵ Taj se prigovor ne može smatrati opravdanim, uzmemo li u obzir činjenicu da same Norme UN-a, već u preambuli, jasno potvrđuju kako su države nositelji primarne obveze u pogledu promicanja, zaštite i poštovanja ljudskih prava. Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 160.

⁹⁶ *Ibid.*, str. 161.

⁹⁷ Među najoštrijim kritičarima Normi UN-a bile su upravo multinacionalne korporacije. Vidi više u: Weschka, *op. cit.* u bilj. 60, str. 656.

4.5. Vodeća načela UN-a o poslovanju i ljudskim pravima, 2011.

Budući da Norme UN-a o odgovornosti transnacionalnih korporacija i drugih poslovnih subjekata u pogledu ljudskih prava nisu prihvaćene, glavni tajnik UN-a je, na zahtjev Komisije za ljudska prava,⁹⁸ imenovao Posebnog predstavnika za pitanje ljudskih prava i transnacionalnih korporacija i drugih društava (u daljnjem tekstu: Posebni predstavnik),⁹⁹ koji je 2008. godine započeo s razvojem regulatornog okvira pod nazivom „Zaštita, poštovanje i ispravljanje: Okvir za poslovanje i ljudska prava“¹⁰⁰ (u daljnjem tekstu: Okvir za poslovanje). Okvir za poslovanje temelji se na tri temeljna načela, od kojih je na prvom mjestu obveza *zaštite* od povreda ljudskih prava od strane privatnih aktera, uključujući korporacije, a koja tereti države.¹⁰¹ Drugo se načelo odnosi na odgovornost korporacija da *poštuju* ljudska prava, koja se temelji na „društvenim očekivanjima“, a ispunjava se izbjegavanjem kršenja prava drugih.¹⁰² Treće načelo odnosi se na potrebu za učinkovitijim pristupom sredstvima za ispravljanje nanesenih povreda.¹⁰³ Pritom, važno je naglasiti da su obveza zaštite na strani države i obveza poštovanja na strani privatnog sektora, odnosno korporacija, različite prirode. Naime, načelo zaštite ljudskih prava čvrsto se temelji na pozitivnom međunarodnom pravu, odnosno međunarodnim ugovorima koji se tiču zaštite ljudskih prava. S druge strane, obveza poštovanja ljudskih prava koja tereti korporacije, temelji se na „društvenim očekivanjima“ i ima uporište u međunarodnim *soft law* instrumentima.¹⁰⁴

Predloženi Okvir za poslovanje dalje je razrađen i realiziran kroz Vodeća načela o poslovanju i ljudskim pravima: Provođenje Okvira „Zaštita, poštovanje i ispravljanje“ UN-a¹⁰⁵ (u daljnjem tekstu: Vodeća načela UN-

⁹⁸ Komisija UN-a za ljudska prava bila je preteča Vijeća UN-a za ljudska prava, koje je osnovano Rezolucijom 60/251 Opće skupštine UN-a o uspostavi Vijeća za ljudska prava (UNHRC) od 15. ožujka 2006. godine.

⁹⁹ Muhvić, *op. cit.* u bilj. 75, str. 840-841.

¹⁰⁰ Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights, Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie, Vijeće za ljudska prava, U.N. Doc. A/HRC/8/5, 7. travnja 2008.

¹⁰¹ *Ibid.*, para. 18.

¹⁰² *Ibid.*, para. 54.

¹⁰³ *Ibid.*, para. 26.

¹⁰⁴ *Ibid.*, paras. 18, 23-24, 54.

¹⁰⁵ Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework, United Nations, New York, Ženeva, 2011.,

a),¹⁰⁶ za koja se može reći da su danas najšire prihvaćeni okvir obveza u pogledu ljudskih prava ili odgovornosti koje u tom smislu terete države, a posredno i korporacije koji je usvojen na razini UN-a.¹⁰⁷ Razlog tako širokoj prihvaćenosti leži upravo u tome što taj instrument ne nameće izravne obveze korporacijama u pogledu zaštite ljudskih prava, već u tom pogledu potvrđuje i naglašava prvenstvenu obvezu države. U tom smislu, Vodeća načela UN-a naglašavaju da međunarodno pravo stvara obveze za države koje u svoja nacionalna zakonodavstva trebaju implementirati mjere kako bi osigurale da pravne osobe ne čine povrede ljudskih prava.

Takvo se rješenje, iako je naišlo na široko prihvaćanje među korporacijama, ujedno može smatrati i glavnim nedostatkom Vodećih načela UN-a. Naime, ako samo države imaju izravne obveze u području zaštite ljudskih prava, bez odgovarajućih i pratećih obveza multinacionalnih korporacija, pitanje je za što onda države trebaju korporacije učiniti odgovornima, odnosno ispunjenje kojih obveza trebaju osigurati od strane korporacija.¹⁰⁸ Usporedbe radi, jedino su Norme UN-a nastojale razriješiti ovu nedomicu time što su jasno i izravno nametnule obveze i korporacijama, a koje bi bile komplementarne obvezama država.¹⁰⁹ Vodeća načela UN-a, tako, ipak ne predstavljaju konkretan pomak u kontekstu priznavanja multinacionalnih korporacija kao izravnih nositelja određenih obveza u kontekstu zaštite ljudskih prava, nego, prema našem mišljenju, na određeni način perpetuiraju višedesetljetnu raspravu i traženje adekvatnih rješenja kojima bi se premostila pravna praznina u pogledu odgovornosti multinacionalnih korporacija za kršenja ljudskih prava.

Vidljivo je da svi analizirani instrumenti iz domene *soft law*-a dijele gotovo iste karakteristike i da se, u konačnici, neuspjeh svakoga od njih može svesti na isti nazivnik. Naime, može se reći da je svaki regulacijski instrument onoliko učinkovit koliko uspijeva ostvariti ciljeve radi kojih je usvojen. Stoga, ako je cilj instrumenta ustanoviti odgovornost korporacija za ljudska prava, takav se instrument može smatrati učinkovitim ne samo ako sadrži norme koje obvezuju multinacionalne korporacije da u svoje

https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf
[pristup: 22. prosinca 2020.].

¹⁰⁶ Vijeće za ljudska prava je Rezolucijom 17/4 iz 2011. godine prihvatilo Vodeća načela UN-a. Vidi Report of the Human Rights Council, UN Doc. A/66/53 (2011).

¹⁰⁷ Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 163.

¹⁰⁸ *Ibid.*, str. 164.

¹⁰⁹ *Ibid.*, str. 173.

poslovanje implementiraju standarde nužne za sprječavanje kršenja ljudskih prava i koje predviđaju odgovarajuća pravna sredstva za žrtve povreda, nego i ako propisuju sankcije za korporacije koje se ne pridržavaju tih standarda. Niti jedan od navedenih međunarodnih *soft law* instrumenata ne uspijeva odgovoriti na sve ove zahtjeve. Osim toga, veliki je nedostatak svih navedenih *soft law* inicijativa upravo njihov pravno neobvezujući karakter.¹¹⁰

U tom smislu, mišljenja smo da bi bilo korisnije i učinkovitije pristupiti usvajanju sveobuhvatnog, pravno obvezujućeg instrumenta na međunarodnoj razini, koji bi postavio adekvatne i konkretne pravne okvire za poslovanje multinacionalnih korporacija, uključujući njihove obveze u sferi zaštite ljudskih prava. Upravo se na takvom instrumentu radi posljednjih nekoliko godina.

5. MEĐUNARODNI INSTRUMENT U NASTAJANJU: PUT PREMA MEĐUNARODNOM UGOVORU UN-A O MULTINACIONALNIM KORPORACIJAMA I LJUDSKIM PRAVIMA

Propusti u međunarodnopravnoj regulaciji aktivnosti multinacionalnih korporacija potaknuli su nekoliko država i organizacija civilnog društva da se založe za usvajanje međunarodnog instrumenta koji bi predstavljao iskorak u odnosu na postojeće *soft law* inicijative i koji bi osigurao pravno obvezujuća pravila za multinacionalne korporacije.¹¹¹

Potvrdivši određene pozitivne učinke koje su postigli do tada izrađeni međunarodni *soft law* instrumenti, ali i naglasivši kako oni pružaju samo

¹¹⁰ U tom kontekstu, De Brabandere napominje da je glavni nedostatak postojećih *soft law* instrumenata upravo činjenica da su stvarani s namjerom da budu neobvezujući te je, stoga, upitno mogu li oni biti dokaz običajnog prava u nastajanju s obzirom da ne postoji subjektivni element (*opinio juris*) nužan za nastanak običajnog prava. Opširnije vidi u: De Brabandere, E., Non-state actors and human rights: corporate responsibility and the attempts to formalize the role of corporations as participants in the international legal system, u: *Participants in the International Legal System: Multiple perspectives on non-state actors in international law*, D'Aspremont, J. (ur.), Routledge, London, 2011., str. 276.

¹¹¹ Začetke ove inicijative nalazimo u tzv. Ugovornom savezu („Treaty Alliance“) iz 2013. godine koji je uključivao razne aktore, poput organizacija civilnog društva za ljudska prava, udruga radnika te skupina koje zastupaju žrtve povreda počinjenih od strane korporacija. Više vidi u: *ibid.*, str. 181. i Treaty Alliance, „Global Movement for a Binding Treaty“, <https://www.treatymovement.com/> [pristup: 2. siječnja 2021.].

djelomično rješenje problema negativnih posljedica koje aktivnosti multinacionalnih korporacija imaju na ljudska prava, države okupljene u Vijeće za ljudska prava 2013. su godine predložile usvajanje međunarodnog pravno obvezujućeg instrumenta koji bi bio usvojen u okviru UN-a. Taj bi instrument definirao obveze multinacionalnih korporacija u području zaštite ljudskih prava i omogućio stvaranje učinkovitog sustava pravnih sredstava za žrtve povreda u slučajevima kada zakonodavstvo i sudstvo pojedinih država nisu u mogućnosti pozvati korporacije na odgovornost.¹¹² Tako je Međuvladina radna skupina za transnacionalne korporacije i druga trgovačka društva u odnosu na ljudska prava¹¹³ (u daljnjem tekstu: Međuvladina radna skupina) pripremila elemente za nacrt budućeg međunarodnog ugovora (u daljnjem tekstu: Elementi),¹¹⁴ nazvanog *Zero Draft*,¹¹⁵ koji je i objavljen 2018. godine. Elementi i *Zero Draft* čine temelj pregovora o konačnom sadržaju budućeg pravno obvezujućeg međunarodnog instrumenta o multinacionalnim korporacijama u kontekstu zaštite ljudskih prava.¹¹⁶

5.1. Ciljevi *Zero Draft*-a

Među ciljevima koji bi *Zero Draft*-om trebali postići navode se, između ostalog, jačanje poštovanja, promicanja, zaštite i ostvarivanja ljudskih prava, kao i osiguranje učinkovitog pristupa pravdi i pravnim sredstvima

¹¹² Osim, *ibid.*, str. 182. Vidi i: Statement on behalf of a Group of Countries at the 24rd Session of the Human Rights Council, 1. rujna 2013., <https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/media/documents/statement-unhrc-legally-binding.pdf> [pristup: 2. siječnja 2021.].

¹¹³ Elaboration of an international legally binding instrument on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights, Rezolucija Vijeća za ljudska prava, UN Doc A/HRC/RES/26/9, od 26. lipnja 2014.

¹¹⁴ OEIGWG, Elements for the Draft Legally Binding Instrument on Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights, 29. rujna 2017.,

https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/Session3/LegallyBindingInstrumentTNCs_OBEs.pdf [pristup: 3. siječnja 2021.], u daljnjim bilješkama: Elementi.

¹¹⁵ Legally Binding Instrument to Regulate in International Human Rights Law, the Activities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises ‘Zero Draft’, 16. srpnja 2018., <https://www.ohchr.org/documents/hrbodies/hrcouncil/wgtranscorp/session3/draftlbi.pdf> [pristup: 3. siječnja 2021.], u daljnjim bilješkama: *Zero Draft*.

¹¹⁶ Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 184.

za žrtve povreda ljudskih prava, a sve u kontekstu poslovnih aktivnosti transnacionalnog karaktera.¹¹⁷

Međutim, bitno je uočiti kako u svrhu ostvarivanja navedenih ciljeva *Zero Draft* ipak ne predviđa uvođenje izravnih obveza multinacionalnih korporacija pa taj dokument, zapravo, ne predstavlja veliku novost u usporedbi s prethodnim instrumentima koji uređuju istu materiju. Već se u preambuli potvrđuje da je primarna odgovornost za zaštitu ljudskih prava na državama te da je njihova dužnost osigurati pozitivno ostvarivanje ljudskih prava pojedinaca, kao i zaštititi ih od kršenja tih prava od strane trećih osoba, uključujući i poslovna poduzeća.¹¹⁸ Sukladno tome, čl. 9., st. 1. *Zero Draft*-a nameće državama obvezu da putem nacionalnog zakonodavstva osiguraju da svi koji na njihovom teritoriju ili pod njihovom jurisdikcijom poduzimaju poslove transnacionalnog karaktera poštuju svoje obveze dužne pažnje u pogledu utjecaja tih poslova na ljudska prava.¹¹⁹

5.2. Polje primjene *Zero Draft*-a

Prilikom izrade *Zero Draft*-a nametnula su se dva temeljna pitanja. Prvo se pitanje odnosilo na polje primjene *ratione personae*, odnosno treba li *Zero Draft* obuhvatiti sve pravne osobe ili samo one transnacionalnog karaktera, dok se drugo odnosilo na polje primjene *ratione materiae*, drugim riječima, treba li budući obvezujući instrument obuhvatiti sva ljudska prava, univerzalno zaštićena prema međunarodnom pravu ili samo neka, specifična ljudska prava.¹²⁰

Što se tiče polja primjene *ratione personae*, u konačnom tekstu *Zero Draft*-a usvojena je kompromisna odredba u čl. 3., st. 1., prema kojoj se taj dokument primjenjuje na povrede ljudskih prava počinjene u kontekstu bilo kakvih poslovnih aktivnosti transnacionalnog karaktera. Dakle, umjesto fokusiranja na narav subjekata, odnosno samih korporacija koje

¹¹⁷ Čl. 2. *Zero Draft*-a, *op. cit.* u bilj. 116.

¹¹⁸ Čl. 1., Preambula, *ibid.*

¹¹⁹ Čl. 9., st. 1., *ibid.* Pritom je zanimljivo uočiti da Elementi koji predstavljaju temelj *Zero Draft*-a, predviđaju upravo izravne obveze korporacija i detaljno razrađuju koje bi to obveze korporacije trebale imati u kontekstu ljudskih prava. Vidi poglavlje 3.2 Obligations of Transnational Corporations and Other Business Enterprises, Elementi, *op. cit.* u bilj. 115.

¹²⁰ Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 184.

mogu činiti povrede, naglasak je stavljen na njihove poslovne aktivnosti.¹²¹ Navedena inovativna odredba dovoljno je široka da obuhvati multinacionalne korporacije, ali i trgovačka društva koja su bazirana u jednoj državi, a ipak imaju neke veze s transnacionalnim poslovanjem. S druge strane, takvo neodređeno uređenje podložno je različitim interpretacijama i nameće, pak, novi problem, a to je mogućnost zloupotrebe termina „transnacionalni karakter“ od strane korporacija u nastojanju da izbjegnju primjenu svojih obveza.¹²²

Dilema u pogledu polja primjene *Zero Draft*-a *ratione materiae* u konačnici je riješena prihvatanjem prijedloga prema kojem se budući instrument treba primjenjivati na sva ljudska prava, i to ne samo ona priznata u međunarodnom pravu, nego i ona koja su priznata unutarnjim pravom država.¹²³ No, ni takva odredba nije izbjegla kritike pojedinih sudionika koji su sudjelovali u raspravi. Naime, prigovaralo se da je predloženi instrument previše općenit sa širokim poljem primjene, a u tom smislu se predlagalo da se budući obvezujući instrument ograniči na teške povrede, uključujući one koje ispunjavaju elemente međunarodnih zločina, poput genocida, ropstva, prisilnog rada i izvansudskih smaknuća.¹²⁴

Drugi razlog za kritiku odredbi *Zero Draft*-a o polju primjene *ratione materiae* je dio u kojem se spominju „i ona prava priznata unutarnjim pravom država“. Naime, opseg i sadržaj ljudskih prava zaštićenih unutarnjim zakonodavstvima pojedinih država mogu se razlikovati od države do države te je, stoga, teško postaviti jedinstvene standarde kojih bi se korporacije trebale pridržavati u pogledu njihove pravne zaštite. Drugim riječima, sama svrha budućeg međunarodnog instrumenta trebala bi biti

¹²¹ *Zero Draft* pruža i objašnjenje što se smatra poslovnim aktivnostima transnacionalnog karaktera, a ovdje spadaju „bilo koje ekonomske aktivnosti u svrhu ostvarivanja profita (...) koje se provode ili uključuju radnje, osobe ili utjecaj u dvije ili više različitih državnih nadležnosti.“ Vidi čl. 4., Definitions, st. 2. *Zero Draft*-a, *op. cit.* u bilj. 116.

¹²² Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 200-201. S tim u vezi, Europska unija je od samog početka rada na međunarodnom ugovoru o poslovanju i ljudskim pravima svoje sudjelovanje učinila ovisnim o proširenju primjene budućeg instrumenta i na pravne osobe bez transnacionalnih veza. Razlog za takvo stajalište EU leži upravo u činjenici da su teške povrede ljudskih prava često posljedica „domaćih“ aktivnosti pravnih osoba bez transnacionalnog karaktera.

¹²³ Čl. 3., st. 2 *Zero Draft*-a, *op. cit.* u bilj. 116.

¹²⁴ Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 185-186.

upravo stvaranje univerzalnog, općeg standarda koji bi uklonio razlike u zaštiti ljudskih prava na nacionalnoj razini.¹²⁵

5.3. Pravna sredstva za žrtve povreda prema *Zero Draft*-u i provedba njegovih odredbi

Jedna od glavnih prednosti *Zero Draft*-a je to što taj dokument predviđa sveobuhvatan i djelotvoran mehanizam pravne zaštite za žrtve povreda ljudskih prava. Člankom 8. detaljno je propisan sustav pravne zaštite, odnosno pitanje naknade štete za žrtve povreda, a uređeno je i pitanje troškova postupka i postupanja sa žrtvama.¹²⁶

Konkretno, žrtvama povreda njihovih ljudskih prava zajemčeno je pravo na pristup pravnoj zaštiti u skladu s međunarodnim pravom, a ona uključuje, no nije ograničena na, restituciju, naknadu štete, rehabilitaciju i druge oblike pravnih lijekova.¹²⁷ U svrhu osiguranja pravedne, pravodobne i učinkovite pravne zaštite države stranke budućeg međunarodnog ugovora moraju uspostaviti nadležnost svojih sudova u predmetima koji se odnose na njegovu primjenu.¹²⁸ Međutim, *Zero Draft* ne osigurava daljnje provedbene, odnosno postupovne odredbe pomoću kojih bi se u praksi pravna zaštita doista mogla i ostvariti.¹²⁹

Nadalje, iako *Zero Draft* predviđa međunarodni institucionalni okvir za nadzor provedbe svojih odredbi, taj je okvir zapravo nedostatan. Naime,

¹²⁵ *Ibid.*, str. 193-194.

¹²⁶ *Zero Draft* propisuje da su i države domaćini i matične države dužne osigurati odgovarajuću pravnu zaštitu i surađivati s drugim državama u svrhu osiguranja implementacije u njemu sadržanih odredbi. Opširnije vidi u: Bialek, J., Evaluating the Zero Draft on a UN Treaty on Business and Human Rights: What Does it Regulate and how Likely is its Adoption by States?, *Goettingen Journal of International Law*, Vol. 9, br. 3, 2019., str. 518-519.

¹²⁷ Čl. 8., st. 1. *Zero Draft*-a, *op. cit.* u bilj. 116.

¹²⁸ *Ibid.* S navedenom je odredbom usko povezana odredba članka 5. o nadležnosti, a u kojoj se utvrđuje nadležnost države u kojoj se povreda ljudskih prava dogodila (države domaćina), kao i matične države dotične korporacije. Te su odredbe u službi interesa samih žrtava te odražavaju jedan od temeljnih ciljeva *Zero Draft*-a, a to je učiniti pravnu zaštitu što pristupačnijom. Vidi: Bialek, *op. cit.* u bilj. 127, str. 519-520.

¹²⁹ Jedina odredba koja se osvrće na ta problematična pitanja jest odredba čl. 8., st. 8. *Zero Draft*-a, sukladno kojoj države moraju osigurati učinkovite mehanizme za provedbu pravnih lijekova, skladu s ovim instrumentom, domaćim pravom i međunarodnopravnim obvezama. Vidi: Čl. 8., st. 8. *Zero Draft*-a, *op. cit.* u bilj. 116; Bialek, *op. cit.* u bilj. 127, str. 520.; Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 220-221.

člankom 14. predlaže se osnivanje odbora sastavljenog od ograničenog broja stručnjaka,¹³⁰ kao i konferencije država stranaka namijenjene za razmatranje i provjeru implementacije međunarodnog ugovora.¹³¹ No, uz nedostatke koji i inače terete sustav izvještavanja od strane država u okviru sustava međunarodnopravne zaštite ljudskih prava, nadzorni sustav predviđen *Zero Draft*-om tim više nije adekvatan u slučaju povreda koje počine korporacije zbog toga što članovi nadzornog tijela predviđenog međunarodnim ugovorima često nemaju ni stručno znanje ni iskustvo potrebno za prosuđivanje takvih povreda, što može stvoriti velik problem u kontekstu osiguranja adekvatne pravne zaštite žrtava povreda ljudskih prava od strane korporacija.¹³²

Zaključno se može ocijeniti da *Zero Draft* u svakom slučaju predstavlja dobrodošao korak naprijed u kontekstu stvaranja pravnog okvira obveza i odgovornosti multinacionalnih korporacija u kontekstu zaštite ljudskih prava. Niz je novosti koje uvodi *Zero Draft* budućeg obvezujućeg međunarodnog instrumenta, kao i prednosti koje ga krasi u odnosu na prethodne pokušaje regulacije ove materije. Prije svega, tu je opsežno razrađen sustav pravne zaštite za žrtve povreda i sveobuhvatan opseg *Zero Draft*-a koji obuhvaća sva ljudska prava. Međutim, u njegovim odredbama kriju se neke nedorečenosti i nedostaci, a primarni je nedostatak tog instrumenta činjenica što ne daje definitivni odgovor na pitanje imaju li multinacionalne korporacije izravne obveze po međunarodnom pravu, a posebice u kontekstu zaštite ljudskih prava, kao i odsustvo učinkovitog provedbenog mehanizma koji bi osigurao stvarnu i učinkovitu implementaciju njegovi odredbi.

¹³⁰ Zadaci navedenog odbora uključivali bi, *inter alia*, davanje općenitih komentara o implementaciji međunarodnog ugovora na temelju razmotrenih izvještaja podnesenih od strane država i drugih zainteresiranih strana, donošenja preporuka o podnesenim izvještajima te pružanje pomoći državama strankama u prikupljanju i pružanju informacija potrebnih za implementaciju međunarodnog ugovora. Vidi čl. 14., st. 1-4. *Zero Draft*-a, *ibid.* Vidi i: Osim, *ibid.*

¹³¹ Čl. 14., st. 5. *Zero Draft*-a, *ibid.* Vidi i Osim, *ibid.*, str. 222.

¹³² Osim, *ibid.*

6. PRIMJERI KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA U POSLOVANJU MULTINACIONALNIH KORPORACIJA

6.1. Nestlé – od kontroverzne „Baby Killer“ marketinške kampanje do prisilnog i dječjeg rada

Već je 1930.-ih godina prepoznato da, u uvjetima oskudice sanitarnih usluga i rashladnih uređaja te nepročišćene opskrbe vodom u nerazvijenim i slabo razvijenim državama, hranjenje dojenčadi mlijekom iz bočica može biti opasno po zdravlje i život djece. Korištenje dojenačke formule u kombinaciji s nečistom vodom tako je često vodilo do zdravstvenih tegoba u djece u zemljama trećega svijeta, a uz to, siromaštvo je često tjeralo majke da racionaliziraju potrošnju proizvoda, što je, pak, rezultiralo daljnjom pothranjenošću djece.¹³³ Aktivnosti koje je kompanija Nestlé provodila u tim zemljama ukazale su na velike probleme pri ostvarivanju prava na zdravlje i prava na adekvatnu prehranu, kao i na siromaštvo koje pogađa te države.

Kontroverza s kompanijom Nestlé javila se 1970.-ih godina, kada su se počele javljati tvrdnje o opasnostima koje u zemljama trećega svijeta izaziva dojenačka formula u proizvodnji Nestléa. Višegodišnji bojkot protiv te kompanije, potaknut izvještajem iz 1974. godine pod nazivom „The Baby Killer“ dobrotvorne organizacije War on Want organiziran je zbog zlouporabe marketinških strategija pri promoviranju i prodaji proizvoda dojenačke formule u nerazvijenim državama, što je u konačnici izvršilo pritisak u svrhu usvajanja Međunarodnog kodeksa marketinga nadomjestaka majčinog mlijeka u okviru Svjetske zdravstvene organizacije.¹³⁴

Protiv Nestléa su se 2000. godine javile i optužbe o korištenju dječjeg rada i odnosa nalik ropstvu u proizvodnji sirovina za proizvode te korporacije, kao i o trgovanju ljudima (poglavito u industriji proizvodnje čokolade na

¹³³ Post, J. E., *Assessing the Nestle Boycott: Corporate Accountability and Human Rights*, *California Management Review*, sv. 17, br. 2, 1985., str. 113.

¹³⁴ Kompanija je reklamirala svoj proizvod putem plakata, knjiga o odgoju djece, radija te, čak, dijeljenjem besplatnih primjeraka u bolnicama, što je produbilo poteškoće u ostvarivanju prava na zdravlje i prava na adekvatnu prehranu. Reklamne slike punašne, nasmijane djece bile su oštra suprotnost pothranjene djece u nerazvijenim državama. Opširnije vidi u: *ibid.*, str. 115-116.

farmama kakaa u Obali Bjelokosti, ali i u lancu opskrbe u ribarstvu, konkretno na području tajlandske industrije morskih plodova).¹³⁵

Valja napomenuti kako je Nestlé vodeći zagovornik Globalnog sporazuma UN-a, kao i Smjernica OECD-a.¹³⁶ Uzimajući u obzir tu činjenicu, kao i to da je svojom marketinškom kampanjom za dojenačku formulu i zanemarivanjem tvrdnji o prisilnom i dječjem radu kompanija Nestlé povrijedila obje navedene *soft law* inicijative, skupina organizacija udruženih u tzv. Baby Milk Action podnijela je 2009. godine pritužbe Uredu UN-a za Globalni sporazum¹³⁷ i švicarskoj nacionalnoj kontaktnoj točki kao nadležnom nacionalnom tijelu za Smjernice OECD-a.¹³⁸ Pritužbe su se odnosile na agresivno promoviranje dječjeg mlijeka i dječje hrane i istovremeno umanjivanje važnosti dojenja za zdravlje djece; onemogućavanje djelovanja radnih sindikata; propust djelovanja na ukidanju dječjeg rada i ropstva; izrabljivanje poljoprivrednika, osobito u mliječnoj i industriji proizvodnje kave; uništavanje okoliša.¹³⁹

Odgovor tijela nadležnih za odlučivanje o spomenuti pritužbama bio je poražavajući. Osim što nisu poduzete nikakve konkretne mjere protiv korporacije Nestlé, kao ni mjere za obustavu aktivnosti kojima su počinjene spomenute povrede, Ured za Globalni sporazum je i odbacio nadležnost za pregledavanje dokaza o navodnim povredama načela iz Globalnog sporazuma te je konstatirao da, iako je jasno da često dolazi do povreda tog instrumenta, one samo potvrđuju potrebu da korporacije

¹³⁵ Schrage, E. J., Ewing, A. P., The Cocoa Industry and Child Labour, *The Journal of Corporate Citizenship*, br. 18, 2005., str. 99-100.; Verité, A Verité Assessment of Recruitment Practices and Migrant Labor Conditions in Nestlé's Thai Shrimp Supply Chain An Examination of Forced Labor and other Human Rights Risks Endemic to the Thai Seafood Sector, 2015., dostupno na: https://www.verite.org/wp-content/uploads/2016/11/NestleReport-ThaiShrimp_prepared-by-Verite.pdf, [pristup: 7. siječnja 2021.].

¹³⁶ Više o navedenim instrumentima vidi *supra* pod 4.1. i 4.4.

¹³⁷ Ured UN-a za Globalni sporazum predstavlja tijelo zaduženo za predstavljanje inicijative Globalnog sporazuma i promicanje temeljnih vrijednosti UN-a kroz sustav Globalnog sporazuma Vidi: UN Global Compact, „Government Recognition“, <https://www.unglobalcompact.org/about/government-recognition>, [pristup: 11. siječnja 2021.].

¹³⁸ Baby Milk Action, What Happened When Nestlé Was Reported for Violating the UN Global Compact and OECD Guidelines for Multinational Enterprises?, 2010., dostupno na: <http://www.babymilkaction.org/archives/1094>, [pristup: 7. siječnja 2021.]. Više o organizaciji Baby Milk Action vidi u: Osim, *op. cit.* u bilj. 59, str. 155-156.

¹³⁹ Osim, *ibid.*

ostanu dio Globalnog sporazuma i nauče iz svojih pogrešaka.¹⁴⁰ Upravo takve mlake i razočaravajuće reakcije nadzornih tijela ukazuju na neučinkovitost postojećih međunarodnih inicijativa i činjenicu da one ne osiguravaju adekvatan okvir za rješavanje konkretnih slučajeva kršenja općeprihvaćenih međunarodnih standarda i načela za zaštitu ljudskih prava koje počine multinacionalne korporacije.¹⁴¹

6.2. Tekstilna industrija u Bangladešu i urušavanje tvornice Rana Plaza

Tekstilna industrija predstavlja jedini izvor rasta ekonomije Bangladeša te, kao takva, ima ogroman utjecaj na rast i razvoj ove države. No, radni uvjeti u tekstilnoj industriji u Bangladešu već su niz godina na zabrinjavajuće niskoj razini, a nerijetki su slučajevi kršenja temeljnih ljudskih prava radnika u proizvodnim tvornicama. Jedan od razloga za takvu nepovoljnu situaciju jest činjenica da je Bangladeš država bez posebnih ograničenja namijenjenih zaštiti pojedinih industrija i radnika, što je, pak, navelo brojne multinacionalne korporacije da presele svoju proizvodnju iz drugih nerazvijenih država upravo u Bangladeš.¹⁴² Iako se zbog toga povećao razvoj tekstilne industrije u toj državi, ta se okolnost izrazito nepovoljno odrazila na radnike zaposlene u toj industriji, kao i na njihova ljudska prava.

Tako je jedan od primjera teških i opasnih uvjeta rada i kršenja ljudskih prava u tekstilnoj industriji u Bangladešu proizvodna tvornica Rana Plaza, odnosno događaj iz 2013. godine, koji je rezultirao smrću najmanje 1,132 osobe, a još je 2,500 osoba teško ozlijeđeno.¹⁴³ Naime, tvornica Rana Plaza bila je drugi najveći proizvođač konfekcijske odjeće u svijetu, u kojoj je radilo više od 5,000 radnika, a sastojala se od osam katova, od čega su čak četiri kata, u svrhu povećanja opsega proizvodnje, bila izgrađena na krajnje nesiguran i nezakonit način. Samo dan prije urušavanja kompleksa Rana Plaza nadzornik zadužen za inspekciju sigurnosti rada u tvornici naredio je evakuaciju radnika zbog opasnosti od urušavanja. No, pod pritiskom rokova za isporuku proizvoda, nametnutih

¹⁴⁰ *Ibid.*

¹⁴¹ *Ibid.*

¹⁴² Rahman, Sh., *Broken Promises of Globalization: The Case of the Bangladesh Garment Industry*, 2. izdanje, Lexington Books, Lanham, 2015., str. 8-11.

¹⁴³ Trebilcock, A., *The Rana Plaza Disaster Seven Years On: Transnational Experiments and Perhaps a New Treaty?*, *International Labour Review*, Vol. 159, br. 4, 2020., str. 546.

od strane korporacija, dobavljači su naredili povratak radnika na posao, od kojih su mnogi, zbog urušavanja zgrade koje se dogodilo, poginuli ili zadobili teške tjelesne ozljede.¹⁴⁴

Rezultati istraživanja o radnim uvjetima u proizvodnim tvornicama Bangladeša koje je provela nevladina organizacija Human Rights Watch,¹⁴⁵ pokazali su, između ostalog, da su se u tvornicama poduzimale nezakonite mjere protiv osnivanja i djelovanja radničkih sindikata, fizičko i verbalno nasilje, koje je ponekad bilo i seksualne prirode, odbijanje isplate plaća, prisilni prekovremeni rad i brojne druge povrede.

Urušavanje tvornice Rana Plaza potaknulo je aktiviranje različitih pokreta i inicijativa namijenjenih rasvjetljavanju teških radnih uvjeta i kršenja ljudskih prava u tekstilnoj industriji, poboljšanju uvjeta rada te, konačno, pozivanju na odgovornost onih koji su, izravno ili neizravno, doveli do te tragedije.¹⁴⁶ Nadalje, u nastojanju da se ostvari pravda za pretrpljene povrede, uslijedilo je 38 kaznenih prijava protiv pojedinaca, no samo nekoliko ih je rezultiralo zatvorskom kaznom. Osim toga, građanske tužbe za naknadu štete preživjelih žrtava naišle su na otpor i nevoljkost prema nametanju korporacijama dužnosti zaštite radnika u globalnom lancu opskrbe od povreda koje počine treće osobe.¹⁴⁷

Zaključno možemo reći da korporacije čiji su se krajnji proizvodi proizvodili u tvornici Rana Plaza, te koje su, nesumnjivo, bile svjesne teških i opasnih uvjeta rada u toj tvornici i potencijalnih povreda njihovih temeljnih prava, nisu adekvatno odgovarale za svoje sudioništvo u tim povredama kao ni za omogućavanje provođenja opasnih poslovnih praksi.

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ Human Rights Watch, „Whoever Raises their Head Suffers the Most’, Workers’ Rights in Bangladesh’s Garment Factories“, Human Rights Watch, USA, 2015., str. 6-8., http://features.hrw.org/features/HRW_2015_reports/Bangladesh_Garment_Factories/assets/pdf/bangladesh0415_web.pdf, [pristup 12. siječnja 2021.].

¹⁴⁶ Jedna od takvih inicijativa jest Dogovor o zaštiti od požara i sigurnosti građevina u Bangladešu iz 2013. godine, pravno obvezujući sporazum namijenjen izgradnji sigurne tekstilne industrije u Bangladešu, koji je potpisalo 187 korporacija za proizvodnju odjeće, svjetskih i lokalnih sindikata, nevladinih organizacija i skupina za radnička prava. Više vidi u: Trebilcock, *op. cit.* u bilj. 144, str. 547-548. Vidi i: Accord on Fire and Building Safety in Bangladesh, 13. svibnja 2013. godine, <https://bangladesh.wpengine.com/wp-content/uploads/2018/08/2013-Accord.pdf>, [pristup 12. siječnja 2021.]. Osnovan je i fond za naknadu štete preživjelih žrtava urušavanja tvornice Rana Plaza, u koji su poznate multinacionalne korporacije doprinijele velik dio sredstava. Vidi više u: Trebilcock, *ibid.*, str. 554.

¹⁴⁷ *Ibid.*, str. 546.

Zabrinjavajuće je da se na razini sudova pojedinih država javio žestoki otpor pokušajima da se korporacije sankcioniraju za povrede ljudskih prava koje su nanese radnicima tvornice Rana Plaza. Sve to ukazuje na to da postojeći međunarodnopravni okvir za uspostavu odgovornosti korporacija za navedene povrede nikako nije dostatan ni adekvatan, te da je nužno pristupiti kreiranju međunarodnopravnog obvezujućeg mehanizma koji bi konačno uspostavio sustav izravne međunarodnopravne odgovornosti multinacionalnih korporacija u kontekstu zaštite ljudskih prava.

7. ZAKLJUČAK

Unatoč neupitnoj važnosti djelovanja multinacionalnih korporacija u međunarodnoj zajednici i društvu kao cjelini, s jedne strane, ali i njihovoj sposobnosti da negativno utječu na zaštitu ljudskih prava s druge, pozitivno međunarodno pravo i dalje ne regulira izravno status multinacionalnih korporacija, niti im nameće izravne obveze u kontekstu međunarodnopravne zaštite ljudskih prava.

Multinacionalne su korporacije kroz razna akademska tumačenja, tumačenja međunarodnih tijela, pa i kroz praksu Europskog suda za ljudska prava, priznate kao nositelji određenih prava na međunarodnoj razini, a pripadaju im čak i određena ljudska prava. S druge strane, međutim, u međunarodnom pravu dominira stajalište prema kojemu multinacionalne korporacije ne mogu biti nositelji izravnih međunarodnopravnih obveza. Takva pravna praznina dodatno omogućava multinacionalnim korporacijama da, djelomično obuhvaćene međunarodnim propisima koji ih spominju kao neizravne adresate, ali nedovoljno regulirane da bi adekvatno bile ograničene u provođenju svojih poslovnih aktivnosti, čine razne povrede ljudskih prava, bez utvrđene odgovornosti i primjene sankcija za počinjene povrede.

Pokušaj rješavanja tog problema predstavljaju različite međunarodne inicijative u domeni *soft law*-a, koje, međutim, ne predstavljaju adekvatan odgovor na sva pitanja vezana uz položaj i aktivnosti multinacionalnih korporacija. Glavni je razlog tome što spomenuti instrumenti ne definiraju točno koje su to obveze koje bi multinacionalne korporacije trebale imati u području zaštite ljudskih prava, koliki bi trebao biti opseg njihovih obveza, koje bi tijelo trebalo biti nadležno za nadzor nad njihovim poštovanjem, a često ne spominju niti konkretne sankcije za korporacije

koje se ne pridržavaju odredbi sadržanih u tim instrumenatima. S jedne je strane razumljivo da, u nastojanju da ih prihvati što veći broj država i da ih implementira što veći broj korporacija, *soft law* instrumenti moraju biti dovoljno općeniti i fleksibilni da bi bili prihvatljivi tako širokom i raznolikom krugu adresata. No, s druge strane, upravo iz tog razloga oni ne pružaju odgovarajuću regulaciju aktivnosti multinacionalnih korporacija u međunarodnom pravu, pogotovo u odnosu na zaštitu ljudskih prava. Stoga, u uvjetima suvremenog globaliziranog društva i sve veće svjesnosti o nužnosti poštovanja ljudskih prava na svim razinama, međunarodna bi zajednica trebala što prije pristupiti sveobuhvatnoj i konkretnoj pravnoobvezujućoj regulaciji aktivnosti multinacionalnih korporacija, kako odgovornost tih aktera, osobito u području zaštite ljudskih prava na međunarodnoj razini, ne bi izostala.

POPIS LITERATURE

KNJIGE

1. Andrassy, J., Bakotić, B., Seršić, M., Vukas, B., *Međunarodno pravo*, Vol. 1, Školska knjiga, Zagreb, 2010.
2. Andrassy, J., Bakotić, B., Lapaš, D., Seršić, M., Vukas, B., *Međunarodno pravo*, Vol. 2, Školska knjiga, Zagreb, 2012
3. Clapham, A., *Human Rights Obligations of Non-State Actors*, Oxford University Press, Oxford, 2006.
4. Malanczuk, P., *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, 7. izdanje, Routledge, London i New York, 1997.
5. Muhvić, D., *Transnacionalne korporacije kao subjekti međunarodnog prava*, doktorski rad, Zagreb, 2015.
6. Rahman, Sh., *Broken Promises of Globalization: The Case of the Bangladesh Garment Industry*, 2. izdanje, Lexington Books, Lanham, 2015.
7. White, N. D., *The Law of International Organisations*, Manchester University Press, Manchester, 1996.

PUBLIKACIJE

1. Alston, Ph., The "Not-a-Cat" Syndrome: Can the International Human Rights Regime Accommodate Non-State Actors?, u: *Non-State Actors and Human Rights*, Alston, Ph. (ur.), Oxford University Press, Oxford, 2005., str. 3-36.

2. Beširević, V., 'Uhvati me ako možeš': Osvrt na problem (ne)odgovornosti transnacionalnih korporacija zbog kršenja ljudskih prava, *Pravni zapisi*, Vol. 9, br. 1, 2018., str. 21-42.
3. Bialek, J., Evaluating the *Zero Draft* on a UN Treaty on Business and Human Rights: What Does it Regulate and how Likely is its Adoption by States?, *Goettingen Journal of International Law*, Vol. 9, br. 3, 2019., str. 501-536.
4. Borges, I. M., The Responsibility of Transnational Corporations in the Realization of Children's Rights, *University of Baltimore Journal of International Law*, Vol. 5, br. 1, 2016./2017., str. 1-41.
5. Brown, B. S., The Protection of Human Rights in Disintegrating States: A New Challenge, *Chicago-Kent Law Review*, Vol. 68, br. 1, 1992., str. 203-228.
6. Calliess, G. P., Introduction: Transnational Corporations Revisited, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 18, br. 2, 2011., str. 601-616.
7. Charney, J., Transnational Corporations and Developing Public International Law, *Duke Law Journal*, Vol. 32, 1983., str. 748-788.
8. De Brabandere, E., Human Rights Obligations and Transnational Corporations: The Limits of Direct Corporate Responsibility, *Human Rights and International Legal Discourse*, Vol. 4, br. 1, 2010., str. 66-88.
9. De Brabandere, E., Non-state actors and human rights: corporate responsibility and the attempts to formalize the role of corporations as participant in the international legal system, u: *Participants in the International Legal System: Multiple perspectives on non-state actors in international law*, D'Aspremont, J. (ur.), Routledge, London, 2011., str. 268-283.
10. Duruigbo, E., Corporate Accountability and Liability for International Human Rights Abuses: Recent Changes and Recurring Challenges, *Northwestern Journal of International Human Rights*, Vol. 6, br. 2, 2008., str. 222-261.
11. Hessbruegge, J. A., Human Rights Violations Arising from Conduct of Non-State Actors, u: *Human Rights and Non-State Actors*, Clapham, A. (ur.), Edward Elgar Publishing, Inc., Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA, str. 87-154.
12. Kamminga, M. T., Zia-Zarifi, S., Liability of Multinational Corporations under International Law: An Introduction, u: *Liability of Multinational Corporations under International Law*, sv. 1, Kamminga, M. T., Zia-Zarifi, S. (ur.), Kluwer Law International, Haag, 2000., str. 1-15.
13. Kinley, D., Tadaki, J., From Talk to Walk: The Emergence of Human Rights Responsibilities for Corporations at International Law, *Virginia Journal of International Law*, Vol. 44, br. 4, 2004., str. 931-1023.

14. Ku, J., The Limits of Corporate Rights Under International Law, *Chicago Journal of International Law*, Vol. 12, br. 2, 2012., str. 729-754.
15. Lauterpacht, E., International Law and Private Foreign Investment, *Indiana Journal of Global Legal Studies*, Vol. 4, br. 2, 1997., str. 259-276.
16. Muhvić, D., Međunarodna konvencija za transnacionalne korporacije: budući dodatak sustavu zaštite ljudskih prava Ujedinjenih naroda?, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 66, br. 6, 2016., str. 831-854.
17. Nolan, J., With Power Comes Responsibility: Human Rights and Corporate Accountability, *University of New South Wales Law Journal*, Vol. 28, br. 3, 2005., str. 581-613.
18. Pentikäinen, M., Changing International 'Subjectivity' and Rights and Obligations under International Law – Status of Corporations, *Utrecht Law Review*, Vol. 8, br. 1, 2012., str. 145-154.
19. Pillay, S., And Justice for All? Globalization, Multinational Corporations, and the Need for Legally Enforceable Human Rights Protections, *University of Detroit Mercy Law Review*, Vol. 81, br. 4, 2004., str. 489-524.
20. Post, J. E., Assessing the Nestle Boycott: Corporate Accountability and Human Rights, *California Management Review*, Vol. 17, br. 2, 1985., str. 113-131.
21. Schrage, E. J., Ewing, A. P., The Cocoa Industry and Child Labour, *The Journal of Corporate Citizenship*, br. 18, 2005., str. 99-112.
22. Stephens, B., The Amoralität of Profit: Transnational Corporations and Human Rights, *Berkeley Journal of International Law*, Vol. 20, br. 45., 2002., str. 45-90.
23. Trebilcock, A., The Rana Plaza Disaster Seven Years On: Transnational Experiments and Perhaps a New Treaty?, *International Labour Review*, Vol. 159, br. 4, 2020., str. 545-568.
24. Van den Muijsenbergh, W. H., Rezai, S., Corporations and the European Convention on Human Rights, *Global Business & Development Law Journal*, Vol. 25, br. 1, 2012., str. 42-68.
25. Weissbrodt, D., Corporate Human Rights Responsibilities, *Journal of Business, Economics & Ethics*, Vol. 6, br. 3, 2005., str. 279-297.
26. Weissbrodt, D., Kruger, M., Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, *American Journal of International Law*, Vol. 97, br. 4, 2003., str. 901-922.
27. Wells, C., Elias, J., Catching the Conscience of the King: Corporate Players on the International Stage, u: *Non-State Actors and Human Rights*, Alston, Ph. (ur.), Oxford University Press, Oxford, 2005., str. 141-175.

28. Weschka, M., Human Rights and Multinational Enterprises: How Can Multinational Enterprises Be Held Responsible for Human Rights Violations Committed Abroad?, *Heidelberg Journal of International Law*, Vol. 66, br. 3, 2006., str. 625-661.

PRAVNI IZVORI

1. Odluka o objavi Opće deklaracije o pravima čovjeka od 10. prosinca 1948., Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 12/2009.
2. Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda od 4. studenog 1950., Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 6/1999.
3. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima od 16. prosinca 1966., Službeni list SFRJ, br. 7/1971., preuzet u hrvatsko zakonodavstvo na temelju Odluke o objavljivanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka na temelju notifikacija o sukcesiji, a koju je donijela Vlada Republike Hrvatske 30. rujna 1993. godine, Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 12/1993.
4. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima od 16. prosinca 1966., Službeni list SFRJ, br. 7/1971., preuzet u hrvatsko zakonodavstvo na temelju Odluke o objavljivanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka na temelju notifikacija o sukcesiji, a koju je donijela Vlada Republike Hrvatske 30. rujna 1993. godine, Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 12/1993.
5. Bečka konvencija o pravu međunarodnih ugovora od 23. svibnja 1969., Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 16/1993.
6. Međunarodna konvencija o suzbijanju i kažnjavanju zločina apartheida od 30. studenog 1973., Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 14/1975., preuzeta u hrvatsko zakonodavstvo na temelju Odluke o objavljivanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka na temelju notifikacija o sukcesiji, a koju je donijela Vlada Republike Hrvatske 30. rujna 1993. godine, Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 12/1993.
7. Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnoga organiziranog kriminaliteta od 15. studenog 2000., Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 14/2002.

SUDSKA PRAKSA

1. Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations, Advisory Opinion, I.C.J. Reports, 1949.
2. Autronic AG v. Switzerland (br. 12726/87), 22. svibnja 1990., ECHR, Serija A, br. 178
3. OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia, br. 14902/04, ECHR 2011
4. Soci  t   Colas Est and Others v. France, br. 37971/94, ECHR, 2002-III

5. The Sunday Times v. United Kingdom (br. 6538/74), 29. travnja 1979., ECHR, Serija A, br. 30

MEĐUNARODNI DOKUMENTI

1. OECD Guidelines for multinational enterprises, izmjene 2000. godine, OECD Publications, Pariz, 2000.
2. Norms on the Responsibilities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, Potkomisija za unapređenje i zaštitu ljudskih prava, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/2003/12/Rev.2, 2003.
3. Protect, Respect and Remedy: a Framework for Business and Human Rights, Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie, Vijeće za ljudska prava, U.N. Doc. A/HRC/8/5, 2008.
4. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework, United Nations, New York, Ženeva, 2011., https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusines_sshr_en.pdf
5. OECD Guidelines for multinational enterprises, izmjene 2011. godine, OECD Publishing, Pariz, 2011., <http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en>
6. Report of the Human Rights Council, UN Doc. A/66/53 (2011).
7. Elaboration of an international legally binding instrument on transnational corporations and other business enterprises with respect to human rights, Rezolucija Vijeća za ljudska prava 26/9, UN Doc A/HRC/RES/26/9, od 26. lipnja 2014.
8. Third Report Prepared by the Co-Rapporteurs, Cedric Ryngaert and Jean D’Aspremont, International Law Association, Washington Conference (2014), International Law Association Reports on Conferences, Vol. 76, 2014.
9. United Nations Global Compact: Corporate Sustainability in the World Economy, UN Global Compact Office, New York, 2014., https://d306pr3pise04h.cloudfront.net/docs/news_events%2F8.1%2FG_C_brochure_FINAL.pdf
10. OEIGWG Elements for the Draft Legally Binding Instrument on Transnational Corporations and Other Business Enterprises with Respect to Human Rights, 29. rujna 2017., Chairmanship of the OEIGWG, 2017., https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/Session3/LegallyBindingInstrumentTNCs_OBEs.pdf
11. Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy, usvojena na 204. sjednici Upravnog vijeća

Međunarodnog ureda rada (Ženeva, studeni 1976.), izmijenjena na sjednicama 2000., 2006., te 2017. godine, Međunarodni ured rada (Međunarodna organizacija rada), Ženeva, 5. izdanje, 2017., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---multi/documents/publication/wcms_094386.pdf

12. „Zero Draft“ Legally Binding Instrument to Regulate in International Human Rights Law, the Activities of Transnational Corporations and Other Business Enterprises, 16. srpnja 2018., OEIGWG, 2018., <https://www.ohchr.org/documents/hrbodies/hrcouncil/wgtranscorp/session3/draftlbi.pdf>

MREŽNI IZVORI

1. A Verité Assessment of Recruitment Practices and Migrant Labor Conditions in Nestlé's Thai Shrimp Supply Chain An Examination of Forced Labor and other Human Rights Risks Endemic to the Thai Seafood Sector, Verité, 2015., https://www.verite.org/wp-content/uploads/2016/11/NestleReport-ThaiShrimp_prepared-by-Verite.pdf
2. Accord on Fire and Building Safety in Bangladesh, 13. svibnja 2013., Amsterdam, <https://bangladesh.wpengine.com/wp-content/uploads/2018/08/2013-Accord.pdf>
3. Background Report by Olivier De Schutter for the Seminar of Legal Experts: Extraterritorial Jurisdiction as a Tool for Improving the Human Rights Accountability of Transnational Corporations, Catholic University of Louvain and the Free University of Brussels for the benefit of the Special Representative of the Secretary-General on Human Rights and Transnational Corporations and Other Business Enterprises (2006), str. 8, 10-21., dostupno na <https://media.business-humanrights.org/media/documents/df31ea6e492084e26ac4c08affcf51389695fead.pdf>
4. Osim, Ph., Corporate Accountability for Human Rights Violations: Road to a Binding Instrument on Business and Human Rights, *Lancaster University*, Lancaster, 2019., <https://eprints.lancs.ac.uk/id/eprint/137207/1/2019OsimPhD.pdf>
5. Statement on behalf of a Group of Countries at the 24rd Session of the Human Rights Council, 1. rujna 2013., <https://media.business-humanrights.org/media/documents/files/media/documents/statement-unhrc-legally-binding.pdf>
6. Transnational corporations, <http://www.differencebetween.net/business/difference-between-multinational-and-transnational/>
7. Treaty Alliance, „Global Movement for a Binding Treaty“, <https://www.treatymovement.com/>

8. UN Global Compact, <https://www.unglobalcompact.org/>
9. UN Global Compact, „Participation“, <https://www.unglobalcompact.org/participation>
10. Baby Milk Action, What Happened When Nestlé Was Reported for Violating the UN Global Compact and OECD Guidelines for Multinational Enterprises?, Baby Milk Action, 2010., <http://www.babymilkaction.org/archives/1094>
11. UN Global Compact, „Government Recognition“, <https://www.unglobalcompact.org/about/government-recognition>
12. Human Rights Watch, „Whoever Raises their Head Suffers the Most', Workers' Rights in Bangladesh's Garment Factories“, Human Rights Watch, USA, 2015., http://features.hrw.org/features/HRW_2015_reports/Bangladesh_Garment_Factories/assets/pdf/bangladesh0415_web.pdf

MULTINATIONAL CORPORATIONS AND THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS UNDER INTERNATIONAL LAW

Karla Grković

Rutvica Rusan Novokmet

Summary

The focus of this paper is on the international legal status, as well as the obligations of multinational corporations in the context of international human rights law. The concept of multinational corporations as non-State actors is explained, as well as the issue of their international legal personality, regarding which the international legal doctrine has not yet reached a consensus. In this context, the authors analyze the international treaties, the jurisprudence of the European Court of Human Rights and other documents for the interpretation of the (non)existence of direct rights and obligations of multinational corporations under international law. The authors put special attention on the analysis of international soft law instruments adopted with the purpose of regulating the activities of multinational corporations in relation to the protection of human rights. Lastly, the paper covers some examples of human rights violations which included direct or indirect participation of multinational corporations. The authors conclude that these examples confirm the necessity of adopting a comprehensive and concrete legally binding document which would regulate the activities of multinational corporations, in order to bridge the legal lacuna in regard their international legal responsibility, particularly in the sphere of the international legal protection of human rights.

Keywords: *multinational corporations, international legal personality, human rights, European Court of Human Rights, international soft law instruments.*